

La vida en el neolítico II

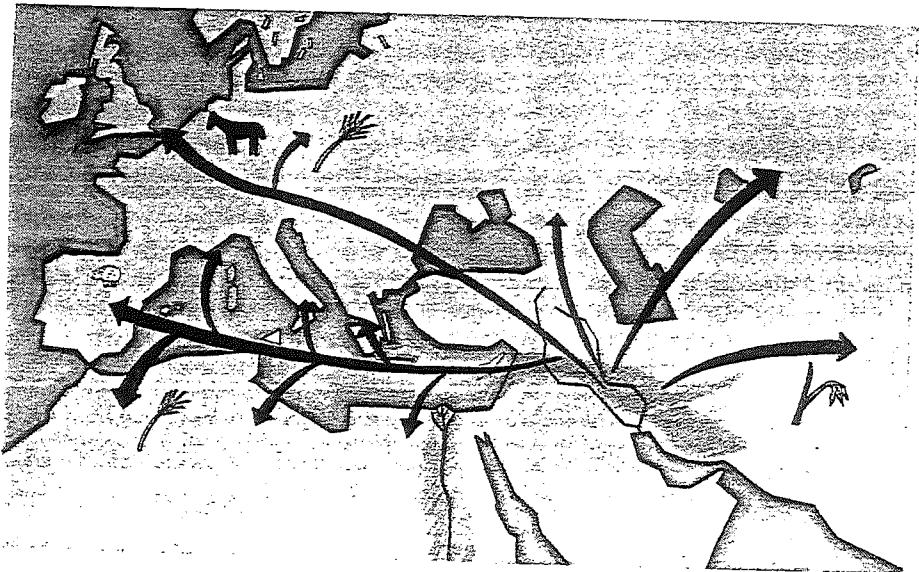
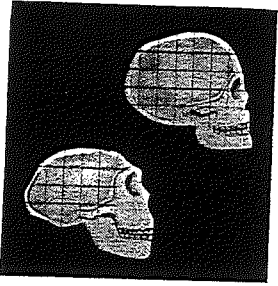

LOS PRIMEROS AGRICULTORES

Seguramente te preguntarás dónde apareció por primera vez la agricultura y la ganadería. Sucedió en la extensa zona que va desde el valle del Nilo, en África, hasta la cuenca del Tigris y del Éufrates, en Asia. Poco a poco, a lo largo de un periodo que duró miles de años, estos descubrimientos se difundieron desde estas regiones, conocidas con el nombre de «CRECIENTE FÉRTIL», a otros lugares.

Pero a pesar del avance conseguido, la vida del agricultor o pastor neolítico siguió siendo difícil. Obtener una buena cosecha o lograr un rebaño numeroso tenía dificultades. Sólo se conseguía si las fuerzas de la Naturaleza eran favorables y no ocasionaban ninguna catástrofe: sequía, helada, inundación, plaga, etc. Por ello estos hombres intentaron hacer que las fuerzas naturales les fuesen propicias mediante una serie de ritos religiosos.

La aparición en Jericó de un pequeño templo, dedicado al manantial, y de numerosos cráneos sepultados en las casas, demuestran la existencia de una serie de ritos y creencias religiosas muy importantes.

4.23.

OBSERVA, PIENSA Y RESPONDE

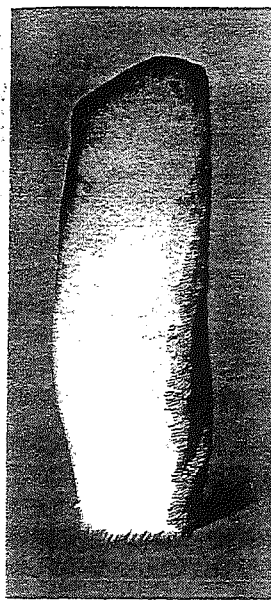
- Observa bien el mapa y con ayuda del atlas, escribe los nombres de los países actuales que fueron el núcleo originario del descubrimiento de la agricultura y la ganadería.
- ¿A través de qué rutas llegaron esos descubrimientos a Europa? ¿Y a España? Observa la distribución de plantas y animales. Escribe alguna razón de por qué la agricultura y ganadería aparecieron en estas tierras y no en otras.
- Explica con tus propias palabras qué es el «CRECIENTE FÉRTIL».

- Escribe algunas fuerzas naturales que los agricultores y pastores neolíticos convertirían en dioses para que les fueran propicias.
- ¿Qué relación encuentras entre la finalidad de las pinturas rupestres paleolíticas y la construcción de un templo al manantial en el Oasis de Jericó?

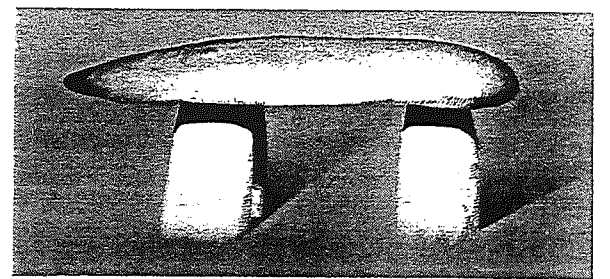
LOS MEGALITOS

Durante el periodo Neolítico se levantaron monumentos funerarios contruidos con enormes piedras: los MEGALITOS (mega = grande, litos = piedra).

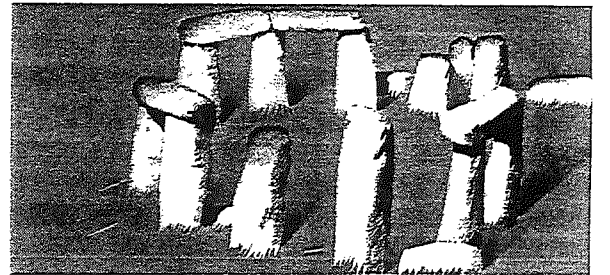
Estos megalitos tenían diferentes formas:

Menhir.

Dolmen.

Cromlech.

4.24.

OBSERVA, PIENSA Y RESPONDE

- Describe en qué consiste cada uno de los diferentes tipos de megalitos.
- Descubre algún modo que pudieran utilizar los hombres neolíticos para mover piedras tan pesadas cuando construyeron estos monumentos.

LOS AVANCES NEOLÍTICOS LLEGAN A IBERIA

Los avances neolíticos tardaron mucho tiempo en llegar hasta el Sur de la Península Ibérica y se extendieron por esta zona creando importantes focos culturales como el poblado de los Millares (Almería) donde se desarrolló la cerámica llamada «campaniforme» por su forma de campana invertida.

Su decoración es geométrica y está inspirada en los trabajos de cestería.

4.25.

¡AL TALLER!

- CONVIÉRTETE EN ALFARERO enrollando «churros» de barro y plastelina, fabrica un vaso campaniforme. Procura conseguir la forma correcta, y después, alisa con los dedos la superficie exterior y decórala con un punzón o clavo.
- En equipo construid con piedras o plastilina los diferentes tipos de megalitos que aparecen en las fotografías.

ALBADA

Història de les civilitzacions i de l'art

1er BUP

M.García
 C.Gatell
 M.Gómez
 N.Liñán
 F.Molinero
 C.Philipin

Obra autoritzada com a llibre de text en els centres de BUP de Catalunya, per Ordre de 26 de març de 1985 del Conseller d'Ensenyament de la Generalitat de Catalunya.

Obra autoritzada com a llibre de text en els centres de BUP de Catalunya, per Ordre de 26 de març de 1985 del Conseller d'Ensenyament de la Generalitat de Catalunya.

Assessorament en la recerca iconogràfica i documental: Roser Bertran i Fèlix Manito

Coordinació tècnica: Albert Làzaro Tínavo
Direcció artística: Josep Pujol Mas
Maqueta: Blanca Marqués

Il·lustracions: Jordi Clapers i Rosa M. Teixidor
Cartografia: Carto-tec. S.A.
Fotografies: AGE, AISA, D. Casanovas, J. Farré, Firo-Foto, Gabinet Numismàtic de Catalunya, Godo-Foto, Oronoz, Zardoya i Arxiu Barcanova

Disseny de la coberta: Counterfort

© 1985, Margarida García Sebastián, Cristina Gatell Marimont, Melchor Gómez de Benito, Neus Lliñán Tuxans, Felipe Molinero Blanco i Carles Philipin Lascorz

Aquesta edició és propietat d'Editorial Barcanova, S.A. Pl. Lesseps, 33, entresol, 08023 Barcelona
Telèfon (93) 217 20 54. Telex 98634 VSBN E
Quarta edició: 1988
Dipòsit legal: B-17.225-1988
ISBN: 84-7533-270-6
Imprès a Espanya - Printed in Spain
Imprimeix: Grafos, S.A. Art sobre paper. Passeig de Carles I, 157. 08013 Barcelona

Índex

1. La història, una eina per comprendre el món en què vivim	10
Unitat I. Les primeres formes d'organització de la vida col·lectiva	
2. Les societats de caçadors-recol·lectors	20
3. Una revolució d'agricultors i de ramaders: el Neolític	30
Unitat II. Les civilitzacions urbanes	
4. Les primeres cultures urbanes: Mesopotàmia i Egipte	38
5. La civilització urbana s'estén per la Mediterrània	50
Unitat III. La Mediterrània, centre del món antic. Grècia i Roma	
6. El món grec	58
7. Roma. De la ciutat primitiva a l'Imperi	72
8. La crisi de l'Imperi romà	86
Unitat IV. El trencament de la unitat mediterrània	
9. Bizanci, hereva de Roma	98
10. L'Islam	106
11. L'Occident europeu després de les invasions germàniques	116
Unitat V. El feudalisme	
12. L'Europa feudal	126
13. La recuperació urbana i comercial de la Baixa Edat Mitjana	138
14. La crisi de la Baixa Edat Mitjana i els orígens del món modern	152
Unitat VI. L'Europa moderna	
15. Els descobriments i l'expansió comercial	164
16. Renovació ideològica i conflictes religiosos a l'Europa del segle XVI	178
17. L'Europa de les monarquies absolutes	192
18. L'Europa il·lustrada	206

2

Les societats de caçadors-recol·lectors

La història, que té com a protagonista l'home, pot remuntar el seu estudi fins dos milions d'anys enrera, data de les restes humanes més antigues que es coneixen. A partir d'aquest moment, el procés d'evolució biològica de l'home, que coneixem amb el nom d'hominització, s'enriqueix amb l'inici d'una evolució cultural ja que és la cultura que defineix específicament l'ésser humà. La cultura, però, no es transmet a través dels gens, sinó mitjançant l'aprenentatge i el perfeccionament de generació en generació.

1. L'evolucionisme

Tots els pobles posseeixen dins la seva riquesa cultural mites* i llegendes que en èpoques passades van ser les formes més utilitzades per explicar l'enigma de la vida i l'origen de l'espècie humana. Filòsofs de l'antiga Grècia i naturalistes, principalment del segle XVIII, van discrepar d'aquestes interpretacions mítiques. El primer científic que va formular una teoria sobre l'evolució va ser Jean-Baptiste Lamarck. Malgrat que el cos central de la seva teoria va ser rebutjat posteriorment, la seva obra va tenir el mèrit de formular per primer cop el caràcter progressiu de l'evolució i la relació d'aquesta amb el medi ambient.

El 1859 Charles Darwin va publicar *L'origen de les espècies*, resultat de les observacions realitzades durant cinc anys a

bord del famós vaixell *Beagle* per les costes d'Amèrica del Sud.

La clau de la teoria darwinista és la selecció natural. Segons aquesta, l'existència de noves condicions ambientals provoca que només sobrevisquin els individus sobre els quals s'hagin realitzat les transformacions que millor els permetin d'adaptar-se a la nova situació. D'aquesta manera, la selecció natural va dirigint la progressiva diferenciació i el perfeccionament de les espècies.

Avui dia sembla irrefutable la influència de la selecció natural en el procés evolutiu, encara que la teoria darwinista no ens explica com es produeixen els canvis en els organismes. Una peça fonamental per comprendre aquests canvis foren els estudis sobre genètica realitzats per Gregor Mendel, contemporani de Darwin, quan va demostrar que aquestes mutacions es produeixen a l'atzar i es transmeten hereditàriament.

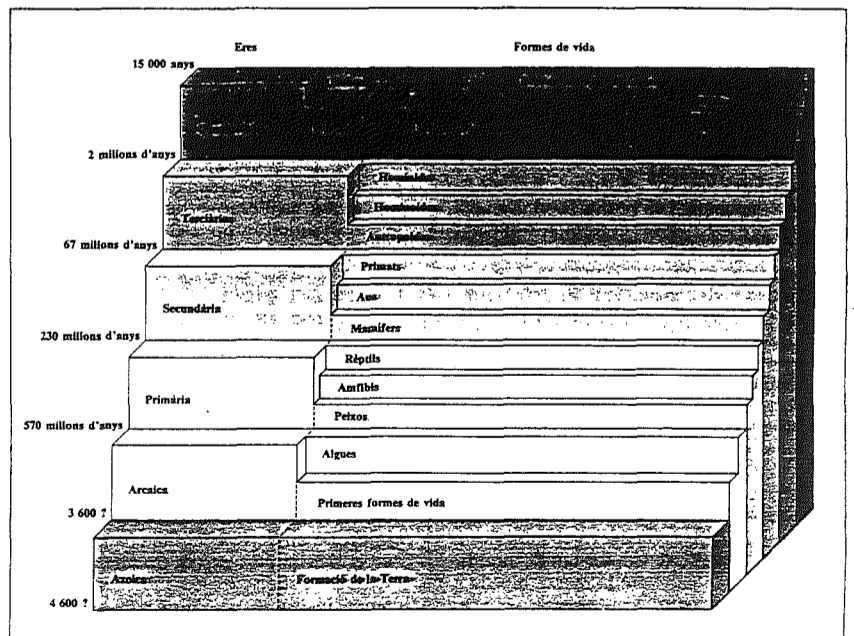
És generalment acceptat, encara que amb alguna oposició, que el procés evolutiu és el resultat de les accions conjuntes de les mutacions de què parlava Mendel i de la selecció natural que Darwin va plantejar. Les mutacions generen els canvis i la selecció natural dirigeix el procés.

Aquest mecanisme evolutiu ha estat el responsable de les transformacions que al llarg de milions d'anys han anat convertint les formes de vida primitives en d'altres de més complexes i diferenciades. L'home és considerat una espècie més dins el conjunt d'éssers vius i, igual que tots ells, l'home també s'ha vist afectat per l'evolució.

1. El llarg temps de l'home

La formació del nostre planeta es va iniciar fa aproximadament 4600 milions d'anys. Al principi

de l'era Arcaica van aparèixer els primers organismes vius, i a partir d'aleshores, es va produir un procés ininterromput de noves formes de vida fins arribar a l'home.

2. Adam i Eva

Déu digué: «Fem l'home a la nostra imatge, semblant a nosaltres, i que sotmeti els peixos, els ocells, els animals domèstics i els salvatges i totes les cuques que s'arrosseguen per terra».

Déu creà, doncs, l'home a la seva imatge, el creà a la imatge de Déu; creà l'home i la dona.

Aleshores, Jahvé Déu formà l'home amb la pols del camp, bufant-li va fer entrar en el nas un alè de vida, i l'home esdevingué un ésser viu. [...]

L'home, doncs, donà noms a

tots els ocells i a tots els animals domèstics i salvatges. Però per a ell no hi havia qui li fes costat per ajudar-lo. Llavors Jahvé Déu infongué un son profund a l'home, i s'adormí. Prengué una de les seves costelles i clogué la carn al seu lloc.

Després, de la costella que havia pres a l'home, Jahvé Déu va fer-ne una dona, i l'emmenà a l'home.

La Bíblia (versicles dels capítols 1 i 2 del Gènesi)

Com s'explica en aquest text de la Bíblia l'origen de l'home? Cerca en d'altres civilitzacions (islàmica, grega, maia, etc.) explicacions mítiques de l'origen de l'home.

2. El procés d'hominització

Ja hem indicat que l'èsser humà és una peça més d'un procés evolutiu molt ampli que afecta de diferent manera tots els éssers vius del planeta. Reconstruir els passos d'aquest procés fins arribar als orígens de la humanitat s'ha convertit en una tasca apassionant d'investigadors i de científics, però encara estem lluny de conèixer-lo amb precisió.

L'evolució biològica

L'adquisició per part de l'home de les característiques pròpies que el distingeixen de la resta dels animals, i en particular dels que li són més propers, va ser el resultat d'un lent procés conegut amb el nom d'hominització. Al llarg d'aquest procés, l'home va adquirir la posició bípeda, va alliberar les extremitats superiors, i finalment va augmentar i va desenvolupar la capacitat i la complexitat del crani.

1 La marxa bípeda va fer necessària la transformació de la columna vertebral, des de la forma gairebé horitzontal d'alguns animals fins a la que caracteritza l'home, en forma de S. Evolucions paral·leles en els ossos del peu per suportar el pes del cos, en la pelvis per subjectar els músculs dels glutis i en la inserció de la columna en el crani fins a formar un angle recte van ser també modificacions que van permetre la marxa bípeda a l'home.

El bipedisme va alliberar les mans de la tasca de suportar el cos i així van poder especialitzar-se en la manipulació d'objectes. Una major flexibilitat en les articulacions, l'oposabilitat del dit polze i l'escurçament general de les extremitats superiors van ser les transformacions que van acabar per adaptar la mà a les seves noves funcions.

Però les variacions en el cervell són les que van suposar major ruptura i diferenciació respecte de la resta dels animals. Els canvis produïts en el crani i en la cara van afavorir l'augment de la massa encefàlica (o capacitat craniana) i la major complexitat d'aquells llocs de l'escorça cerebral on radica l'activitat intel·ligent. Aquestes modifica-

cions van permetre passar, en un moment indeterminat, de la simple manipulació d'instruments a la seva fabricació conscient. S'ha demostrat, per això, la reciprocitat d'aquest fenomen, és a dir, que l'experiència en la manipulació d'instruments va afavorir també el desenvolupament progressiu del cervell. Aquest pas marca la presència de l'home sobre la Terra i la transformació de l'evolució biològica en evolució cultural.

3. Els nostres primers avantpassats

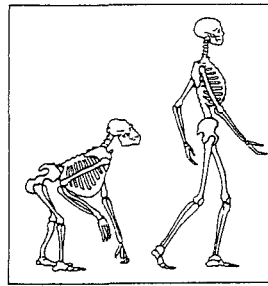
2 Els orígens de la cadena evolutiva que desembocarà en l'espècie humana cal buscarlos en l'ampli grup dels antics primats. D'aquest tronc comú van sorgir fa uns vint milions d'anys el grup dels hominoides (avantpassats comuns de l'home i d'alguns simis actuals), del qual en va separar, fa deu milions d'anys, el grup dels anomenats homínids.

Els fòssils d'hominids van ser trobats a l'Àfrica, en una gran falla (Rift Valley) que des d'Etiòpia s'allarga fins a l'Àfrica del Sud.

El primer representant conegut del gènere *Homo* és l'*Homo habilis*, les restes del qual van ser trobades al coll d'Olduvai (Tanzània). Datat de fa 1,75 milions d'anys i, el que és més important, es trobaren acompanyades de còdols colpejats per fer-los servir com a instruments. També va ser qui va construir les més antigues estructures d'hàbitat que es coneixen, com ara paravents o llocs per esquarterar la carn. Donada aquesta capacitat per transformar la natura d'una manera conscient, el podem situar en els orígens de la cultura.

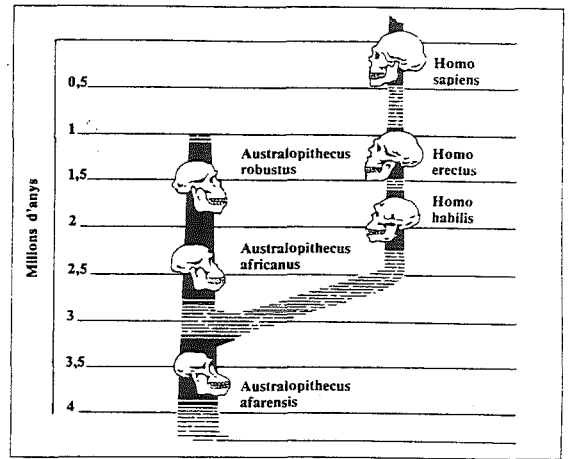
També a Olduvai es van trobar els fòssils més antics d'un representant més avançat del gènere *Homo*, l'*Homo erectus*. Encara que el seu origen és africà, les primeres i més conegudes troballes van ser a Java (pithecanthropus) i a la Xina (sinantropus). D'alçada i robustesa similar a l'actual, tenia una capacitat craniana força desenvolupada, però en canvi era encara primitiu, gruixut, de front deprimat i arc superciliar prominent. Va construir destrals amb dues cares (bifa-

1. La verticalitat de l'home

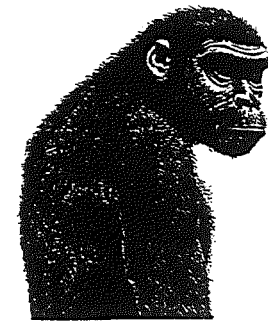

Assenyalen les diferències que permeten la marxa bípeda en l'home. Quins avantatges té la posició bípeda enfront de la dels quadrúpedes?

2. L'arbre evolutiu de Don Johanson

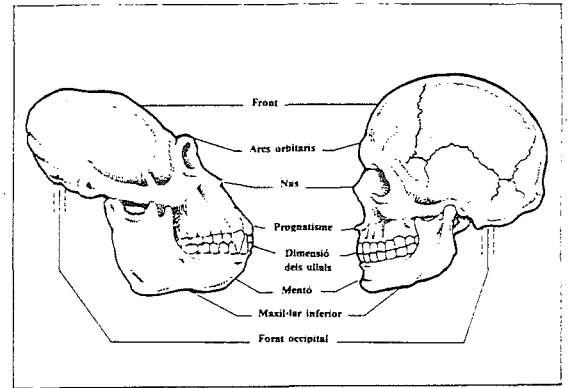

3. L'australopithecus

L'australopithecus és l'hominid més proper al gènere humà. Dels seus tipus més antics podrien haver sorgit els primers humans.

4. El crani d'un antropomorf i el d'un home

A més de les diferències que es constaten en el dibuix (cara i volum de la massa encefàlica), un antropomorf i un home són diferents per la diversitat de funcions que l'encèfal els permet de realitzar.

Què produeix l'atròfia de les mandíbules, els ullals i els arcs orbitaris?

ces), que demostren un coneixement de la simetria, utilitzava el foc, caçava de forma organitzada i, possiblement, trobem en ells els orígens del llenguatge.

1 Els *Homo sapiens* van aparèixer fa més de 150 000 anys. El més antic és l'*Homo sapiens neanderthalensis*, considerat durant un temps típicament europeu, però les seves restes fòssils s'estenen per tot el món. El seu crani podia arribar a una capacitat igual o superior a la de l'home actual, però la seva tapa era més baixa i més plana. Possedeix un aspecte tosc i simiesc. Va fabricar una varietat considerable d'eines, com ara raspadors, perforadors, etc., i enterrava els seus morts. Es va extingir fa 35 000 anys.

Un segon grup va aparèixer coincidint amb els últims neandertals i se'ls va anomenar orgullosament *Homo sapiens sapiens*. Els més coneguts són tipus trobats a Europa, com el de Cromanyó, Chancelade i Grimaldi. Eren alts i forts, de cap ample, la barba i el front recte i corresponen al tipus humà d'avui.

4. El mode de vida de l'home paleolític

Els homes del Paleolític van viure sempre íntimament relacionats amb la natura. L'activitat fonamental dels homes i les dones era l'obtenció d'aliments, que extreïen de la natura mitjançant la caça i la recol·lecció de fruits silvestres. Paral·lelament, i com a mitjà de perfeccionament d'aquestes activitats, la preparació d'instruments es va convertir a poc a poc en un treball fonamental, que va donar lloc a un progrés tècnic cada vegada més gran.

Una economia depredadora

Ja hem indicat que l'obtenció d'aliments era l'activitat fonamental de l'home del Paleolític, que sovint és qualificat de depredador, pel fet que no produeix béns. Com que aquests grups humans eren poc nombrosos, d'altres factors molt més importants que l'acció humana, com ara els canvis climàtics o l'acció animal també modificaven el paisatge. Era precisament en la capacitat per

adaptar-se a un nou entorn on radicava una de les claus bàsiques de la supervivència humana.

Els animals de caça eren la principal font d'alimentació que els oferia el medi ambient. La caça, sobretot la de grans animals, havia de ser forçosament una activitat col·lectiva, ja que les pràctiques d'acorrallar les bèsties fins a un aiguamoll, fins a un cingle, o bé fins a trampes prèviament preparades, exigien la cooperació de tota la comunitat.

Són testimoni de la importància d'aquestes caceres les pintures rupestres i l'acumulació de restes òssies, molt abundants al sud de França. Per tot això sabem que, com a mínim a Europa, els cavalls i els cérvols comuns, a més del ren, el bisó i la cabra salvatge, eren la seva dieta habitual. Restes d'elefants i de rinoceronts llanuts ens mostren la seva capacitat per enfrontar-se a animals més grans i més perillosos.

A més a més de la caça, la recol·lecció de plantes i la captura d'insectes, rèptils o petits mamífers eren l'altra font principal d'alimentació. Probablement, la recol·lecció de tubercles, d'arrels o de cereals silvestres anava a càrrec de les dones i dels nens, i es manifestava una divisió del treball per sexes.

D'altra banda, alguns pobles es van especialitzar en la pesca, ja que aquesta activitat els alliberava de la dependència de les estacions.

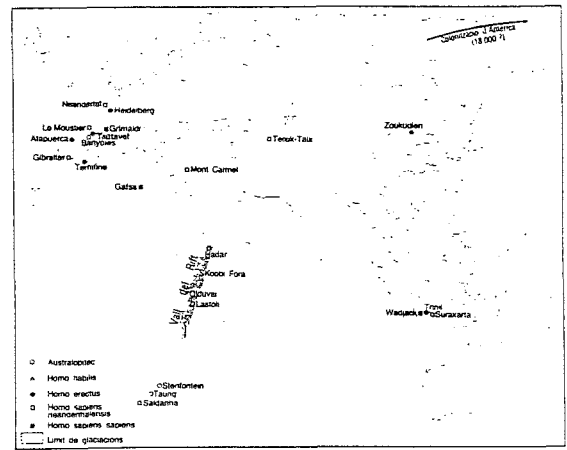
L'organització social

Poc podem saber de l'estructura social dels homes paleolítics si no és per les dades que ens dona l'etnografia* sobre pobles actuals en similar estat de desenvolupament. Es creu que els primers humans devien formar hordes poc nombroses (d'uns trenta membres) i inestables que es devien moure incansablement buscant aliments.

Amb el pas del temps, d'aquestes hordes primitives es van anar separant grups independents (els futurs clans), que devien continuar mantenint certs tipus de relacions entre si, sobretot en ocasió de caceres. Així mateix, els compromisos de protecció mútua i de defensa dels territoris devien ajudar a

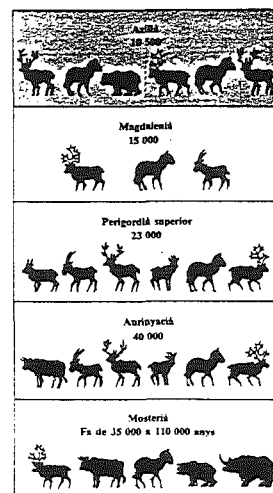
1. Jaciments de fòssils

Quines són les zones originàries de cadascun dels nostres avantpassats esmentats?

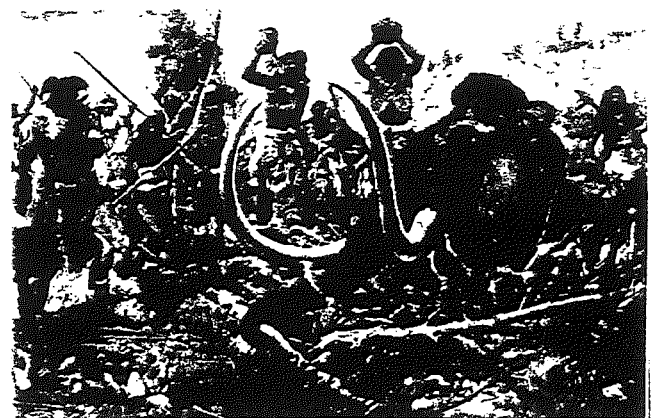

2. L'evolució de la dieta càrnica

Aquest diagrama ens mostra el que menjaven els homes durant sis cultures successives en una regió francesa.

3. Una supervivència difícil

La cacera de grans animals exigia un grau de cooperació i d'organització col·lectiva força avançat. Al dibuix s'observa la captura d'un mamut jove. Descriu l'escena i quins tipus de preparatius es duïen a terme.

Caçadors prehistòrics disposant-se a donar mort a un mamut atrapat en una trampa expressament preparada.

vincular els clans en comunitats més àmplies, les **tribus**.

Els membres del clan es consideraven germans, ja que eren descendents d'un avantpassat comú, generalment identificat amb un animal benefactor anomenat **tòtem**. La **propietat** era **col·lectiva**, tret dels utensilis i de les armes, i dins d'aquesta relativa igualtat devien destacar els membres que gaudien d'un cert poder reconegut.

Els individus vells, que eren els dipositaris de la tradició i dels costums del clan (consell de vells), els que destacaven pel seu valor a l'hora de procurar béns (cap de clan), i també els homes i les dones que pels seus dots intel·lectuals es feien portadors de poders enigmàtics i superiors. Tots ells anaren assolint una certa autoritat, que significava prestigi social més que no poder econòmic.

5. Les indústries lítiques

L'home no té desenvolupades moltes de les característiques físiques (rapidesa, força, sentits molt aguts...) que la resta d'animals utilitzen per obtenir aliments. Però posseeix la facultat de coordinar la mà i el cervell de forma intel·ligent i d'acumular i transmetre les experiències que aconsegueix en llurs activitats. Així, l'home va aprofitar aquestes experiències i aquests avantatges esmentats per fabricar estris suplidors d'aquelles deficiències que l'ajudessin a garantir la seva subsistència.

El material dels estris

Gran part dels estris paleolítics que en l'actualitat coneixem es fabricaven de pedra. Si només tenim en compte aquestes troballes per caracteritzar l'activitat artesanal dels primers homes, el mot paleolític (**pedra vella**) és apropiat. Però és molt probable que la fusta, el cuir i d'altres materials de difícil conservació, juguessin un paper molt important en l'elaboració d'instruments.

El coneixement i l'adaptació de l'home al medi en què vivia va facilitar-li de poder distingir perfectament les propietats dels materials que l'envoltaven, poder triar les

matèries més aptes i poder desenvolupar les tècniques més adequades per a la fabricació d'instruments. El desenvolupament d'aquests coneixements va permetre la formació d'uns conjunts d'estrils, cada cop més amplis i diferenciats, que formen les anomenades **indústries del paleolític**.

El progrés de la talla

Encara que és molt probable que els primers objectes que l'home va utilitzar per obtenir aliments fossin pedres fragmentades per la natura, els estrils més antics que coneixem són uns còdols toscament tallats per l'*Homo habilis*, a la gorja d'Olduvai. Se n'ha trobat també gran nombre a d'altres regions i han rebut el nom genèric de **cultura de còdols**.

En moments més avançats del **paleolític inferior** es va desenvolupar la talla bifacial (per ambdues cares) i van néixer les cultures de les destrals de mà, que tenien una finalitat polivalent: arrencar arrels, tallar carn o fusta, treballar el cuir..., i que evolucionaren d'una talla matussera i irregular fins a una altra més perfecta i més simètrica.

Durant aquest mateix període va néixer una nova tècnica de treball de la pedra, l'anomenada **indústria d'ascles**, que consisteix a utilitzar els resquills que cauen del nucli en colpejar-lo, que abans s'abandonaven. Aquesta tècnica va comportar l'economia de material i la disminució de grandària dels estrils.

Durant el **paleolític mitjà** aquesta disminució de la grandària es va fer més patent, i les indústries van esdevenir més variades, amb la fabricació d'estrils diferenciats (rascadors, raspadors, puntes, serres, burins, perforadors...) per a tasques més especialitzades.

La més gran destresa tècnica i l'acumulació d'experiències al llarg d'etapes anteriors van permetre als homes del **paleolític superior** la constant perfecció i varietat de les talles. També van iniciar el treball de nous materials, com ara ossos, banyes de ren, ivori..., amb els quals van fabricar hams i arpons per a la pesca o punxons i agulles per cosir.

Un avanç important d'aquest període

1. La tècnica de tallar la pedra

◁ Els estrils de l'home paleolític es podien fabricar a partir d'un nòdul de pedra o bé a partir d'un resquill estret del nòdul.
 ▷ Els resquills es podien obtenir per **percussió directa** amb un percussor dur...
 ◁ ... o bé per **percussió indirecta**...
 ▷ ... o bé per **pressió** un cop escalfat el nòdul.
 ◁ Un cop obtingut el resquill es **retocava**, bé per **percussió** amb un percussor tou...
 ▷ ... o bé per **pressió**, que permetia fer **retocs** més fins i regulars.

1 Destral de mà
 2 Tallant
 3 Punta de fletxa
 4 Arpó

Què és un resquill? Com s'obtenien?
 Quina finalitat tenia el retoc?
 Com es podia fer?

va ser la construcció de les primeres «màquines» utilitzades per l'home: el propulsor i l'arc, la finalitat dels quals era tirar llances i fletxes.

6. L'últim canvi climàtic: el mesolític

El final de l'última glaciació i les alteracions climàtiques que van succeir-li van tenir lloc fa uns 12.000 anys. Les plaques de gel que en èpoques anteriors havien avançat fins al centre d'Europa es van enretirar lentament fins a arribar a la seva posició actual, i un clima càlid i humit va ocupar gran part del continent europeu, mentre les riberes de la Mediterrània es tornaven cada cop més àrides. Aquestes alteracions climàtiques van comportar canvis en la fauna i en la vegetació, i el nou medi natural a què l'home es va haver d'afrontar va exigir nous modes de vida que s'adaptessin a la nova situació.

La reacció davant les transformacions ambientals va ser molt dispar. Alguns grups van seguir el camí de la fauna cap a climes més freds, i van ocupar zones de l'Europa nòrdica que fins aquell moment havien estat deshabitades. Altres grups es van adaptar a la situació i van explotar els escassos recursos alimentaris: la caça menor i la recol·lecció i la pesca.

Les indústries lítiques d'aquest període van acusar també una notable disminució de grandària (**microlíts**) per adaptar-se a les noves activitats econòmiques.

Cap altra innovació transcendent no es va produir a les regions europees en què les cultures del paleolític havien assolit més impuls. Va ser a l'Orient Mitjà on els estímuls generats per les noves condicions van afavorir una sèrie de transformacions revolucionàries, que van culminar en la producció d'aliments i en el desenvolupament de les activitats agrícoles i ramaderes.

7. Món abstracte i manifestacions artístiques

Desconeixem pràcticament tot el que fa referència al pensament de l'home primitiu so-

bre la incògnita de la mort i sobre l'existència de forces diferents a les que veia en la vida quotidiana, però no falten restes arqueològiques que ens demostren l'existència d'una activitat conscient relacionada amb aquest tipus de problemes. Així, les mostres més antigues d'enterraments estan associades a l'home de Neandertal i consisteixen en les despulles d'una família, dipositades amb molta cura en un abric a La Ferrassie (França).

La presència d'instruments de sílex i la posició dels ossos en actitud de dormir suggereixen que aquells homes no consideraven la mort quelcom diferent de la vida que portaven en aquest món i que no concedien als seus morts cap poder sobrenatural.

Les primeres activitats estètiques, és a dir, les no relacionades directament amb l'obtenció d'aliments, van ser segurament la realització de pintures corporals i la confecció d'amulets, però no és fins al paleolític superior que es pot parlar pròpiament d'art. Des de l'Atlàntic fins a Sibèria, tota una sèrie de coves ens mostren una producció artística generalitzada des de fa ja 40.000 anys, encara que la zona més rica en art quaternari es troba al sud de França i a la costa cantàbrica espanyola.

Les **pintures rupestres** d'El Castillo i d'Altamira, a Espanya, i les de Lascaux i Font de Gaume, a França, mostren una sèrie d'animals (bisons, cavalls, cérvols) pintats amb gran naturalitat i amb gran atenció als detalls, però col·locats de manera aparentment arbitrària i de vegades sobreposats. Els diferents colors s'obtenien de greixos d'animals, carbons, sucus vegetals, etc.

Sobre la seva interpretació, és generalitzada la creença que relaciona aquestes pintures amb pràctiques màgiques: el pintor, que era caçador alhora, pensava que la pintura podia allargar el seu domini sobre la natura i el seu poder sobre l'animal de caça.

Són també molt abundants els gravats sobre banya, plaquetes d'argila, etc., que constitueixen l'anomenat **art mòble**, en el qual destaquen les representacions d'animals (plaquetes de la cova del Parpalló), i una sèrie d'estatuetes femenines relacionades amb el culte a la fecunditat (Venus de Willendorf, a Àustria).

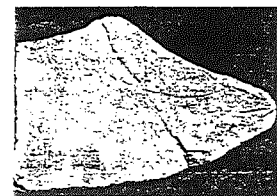
1. Els bisons
d'Altamira

◁ Detall d'un dels bisons pintats al sostre de «la sala de les pintures» de la cova d'Altamira (Santillana del Mar, Cantàbria). El descobriment d'aquestes pintures l'any 1879 suposà un pas endavant en el reconeixement, dins del món científic, d'aquest art com a obra de l'home paleolític, fet fins aleshores negat per diversos investigadors.

Quines diferències observes entre la pintura franco-cantàbrica i la llewantina?

2. Art mòble

▷ Aquesta placa calcària trobada a la cova del Parpalló (Sator) és un exemple de les nombroses manifestacions artístiques dels homes del paleolític.

4. La Venus de Willendorf

▷ Aquesta escultura femenina d'onze centímetres d'alçada, feta en pedra fa més de vint-i-cinc mil anys, és una de les més famoses de l'art del paleolític.

Creus que aquesta escultura és naturalista? Quins trets t'indiquen la seva relació amb el culte a la fecunditat?

3. La pintura llewantina

▷ En el període de trànsit entre el paleolític superior i el neolític, el llewant peninsular va conèixer un tipus de pintura més esquematitzada, que sovint feia servir la figura humana en escenes de caça i de la vida quotidiana (cova de La Araña, Bicornb).

Una revolució d'agricultors i de ramaders: el Neolític

Als inicis del desè mil·lenni aC algunes societats de caçadors-recol·lectors que vivien a les terres altes de l'Orient Mitjà van començar un procés de transformació en les seves activitats econòmiques. Aquest procés els va portar, segles més tard, a assegurar-se, d'una forma estable i permanent, la seva subsistència mitjançant el conreu de plantes i la cria d'animals.

1. Cap a la producció d'aliments

Les arrels de l'activitat agrícola cal buscar-les en una sèrie d'experiències innovadores. Els canvis climàtics produïts al mesolític van fer disminuir notablement els recursos alimentaris de què disposaven els pobles caçadors-recol·lectors. Aquesta reducció va afavorir sens dubte el salt cap a la producció d'aliments.

Els primers centres agrícoles i ramaders

Al Pròxim Orient, dins l'arc muntanyós que limita el nord del desert d'Aràbia i que s'estén des de Palestina fins als estreps meridionals del Zagros a l'oest de l'Iran, hi creixien amb abundància blat i ordi i hi pasturaven ovelles, cabres, porcs i bòvids salvatges. La caça d'aquests animals i la recol·lecció d'aquestes plantes es va iniciar quan van començar a escassejar altres espècies que havien facilitat la subsistència.

La substitució va ser tan profitosa que, al cap d'un cert temps, aquestes noves plantes i animals constituïen ja la part més important de la seva alimentació.

Continua essent difícil d'establir quins van ser els passos que van portar al naixement de l'agricultura i de la ramaderia. S'ha suggerit que potser alguns cereals emmagatzemats van humitejar-se i van germinar als graners, o bé que grans perduts a les proximitats del poblat en els moments de la recol·lecció van créixer a la temporada següent. Sembla que va ser l'observació de tals esdeveniments el que va permetre el descobriment de l'agricultura. Així mateix, s'ha explicat l'inici de la ramaderia relacionant-la amb el costum de criar animals capturats com a reserva per als dies en què la caça fos menys propícia.

La nova economia productora

Els estris per treballar el camp eren molt rudimentaris. Pals, bastons i aixades de pedra (ara polida) formaven l'equip amb què l'agricultor conreava la terra i sembrava la llavor.

Aquests estris tan primitius no permetien l'obtenció d'alts rendiments, i les noves pràctiques agrícoles no van desbancar totalment la caça i la recol·lecció.

Els animals s'alimentaven bàsicament amb els rostolls, amb part de la collita, o eren traslladats cap a zones on la pastura era més abundant. El sacrifici i el consum esta-

1. La recol·lecció

L'any 1966, Jack R. Harlan, professor d'agronomia a la universitat d'Oklahoma, visità el nord de Síria i de l'Iraq. Quedà molt impressionat per les grans extensions d'espelta (una varietat de blat), que creixia espontàniament als vessants de la muntanya volcànica anomenada Karacadag, i es preguntà com podia haver estat de rendible aquella planta per als antics caçadors-recol·lectors. Decidí realitzar un experiment pràctic. Primer va recollir el gra i la palla amb les mans, fins a omplir-ne una bossa de paper. Es va fer mal a les mans, però comprovà que d'aquesta manera podia recollir una mitjana de 2,25 quilos per hora. Quan va fer servir una fulla de falç de sílex de 9000 anys d'antiguitat, col·locada en un mànec de fusta, recollí 2,5 quilos per hora, i sense fer-se mal a les mans. Portà la seva collita a la universitat d'Oklahoma, en separà la palla menuda i trobà que havia obtingut més de 800 grams de blat net per hora.

Resultà, doncs, que els camps de blat silvestre eren un recurs no gens menyspreable. Harlan calculà que a Karacadag, durant una temporada de «segà» de tres setmanes, una família equipada amb falces de sílex, o simplement fent servir les seves mans, fortes i calloses, podien recollir prou blat per al consum de més d'un any. El blat silvestre creixia espontàniament, com encara ho fa avui allà on li és possible, des del nord d'Israel, passant pel Líban i per Síria, cap a l'oest, passant per l'est de Turquia, i cap al sud-est, al llarg de les muntanyes de l'Iraq i de l'Iran.

L. Norton, *La revolució del Neolític*

Quina finalitat tenia l'experiment de Harlan? Per què es va iniciar primer l'agricultura en els llocs on creixien cereals silvestres?

2. Una comunitat autosuficient

Hi ha dos aspectes més de la simple economia productora d'aliments que mereixen la nostra atenció. En primer lloc, la producció d'aliments, fins i tot en la seva forma més simple, proporciona una oportunitat i un motiu per a l'acumulació d'un sobrant. Una planta cultivada no s'ha de consumir en el moment mateix de la collita. Cal conservar-ne i escatimar-ne els grans perquè durin fins a la propera collita, és a dir, un any sencer. I cal apartar-ne una proporció de cada collita per a la sembra.

D'altra banda, el bestiar que s'ha hagut de mantenir laboriosament durant la temporada de secada no ha d'ésser sacrificat i devorat indiscriminadament. Almenys les vaques i les ovelles joves s'han de posar a part i s'han de criar per subministrar llet i per augmentar el ramat.

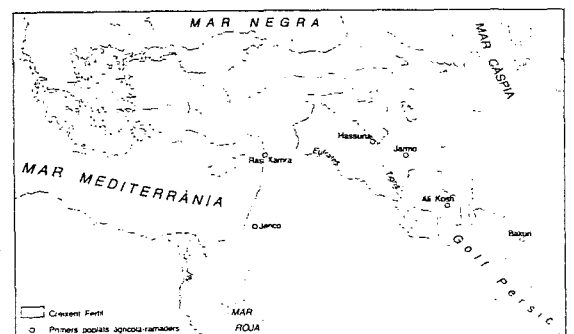
En segon lloc, l'economia és absolutament autosuficient. La simple comunitat productora

d'aliments no depèn, per a cap de les seves necessitats vitals, de la barata o de l'intercanvi amb un altre grup. Produïx i recull tot l'aliment que necessita. Té a la seva disposició, en el veinatge immediat, les matèries primeres que li calen per al seu simple equip. Els membres o famílies que la integren fabriquen les eines, els estris i les armes que els calen.

Vere Gordon Childe
El naixement de la civilització

Quines conseqüències té l'acumulació del sobrant? Per què es diu que l'economia autosuficient és tancada?

3. El Creixent Fèrtil

△ El naixement de l'agricultura s'ha localitzat en una zona del Pròxim Orient coneguda com el «Creixent Fèrtil» o la «Mitja Lluna».

van condicionats per la reserva de carn, per la necessitat de pells i de llet i per la reproducció del ramat mateix.

Malgrat els minsos rendiments agrícoles i ramaders, qualsevol comunitat era autosuficient, consumia tot el que produïa i els intercanvis quedaven reduïts a objectes secundaris (obsidiana, petxines...). Així, la major regularitat i seguretat de la nova economia va permetre de trencar el límit que marcava al creixement de la població l'exclusiva dependència de la natura. Ara el nombre de components d'una comunitat no depenia tan sols de les circumstàncies climàtiques o dels recursos vegetals i animals, sinó de la seva capacitat d'augmentar els fruits de les terres conreades i dels ramats.

2. Formes de vida als poblats neolítics

Encara que alguns grups mesolítics havien ja practicat el sedentarisme, la producció d'aliments va afavorir i estimular l'assentament de l'home en poblats propers a les terres de conreu. El territori en què es va desenvolupar la seva vida era ja molt més reduït i, encara que en cas d'esgotament de la terra o bé d'augment de població, es veien obligats a emigrar, van poder ja construir-se un habitatge estable que els servís d'aixopluc, de magatzem per a les seves collites i d'establa per als seus animals.

Poblats i habitacles

Els primers poblats, ocupats per uns cent-cinquanta habitants, van ser construïts en elevacions de terreny properes a fonts o a cursos d'aigua i, de vegades, estaven protegits de la rapinya de grups veïns o bé dels animals salvatges mitjançant estacades, fossars o murs.

Cadascun dels poblats estava format per habitatges aixecats amb murs de tova (barreja de fang i de palla assecada al sol) i coberts amb sostres de rama. La planta inicial era circular i d'una sola dependència, encara que, posteriorment, es va enriquir amb patis i habitacions equipades amb forns, llars, i estris per a les feines domèstiques.

Una economia domèstica

Portar de matinada els animals als camps de pastura, recollir-los al capvespre i sortir a caçar eren les activitats que omplien el temps dels homes a la vida diària del poblat. Les feines agrícoles eren assignades a la dona, però tot i així li quedaven temporades lliures, que ocupava en feines domèstiques que, com l'agricultura, eren realitzades col·lectivament, i que milloraven les condicions de vida dels primers agricultors. Les més significatives pel seu posterior desenvolupament i importància van ser la terrissa i el teixit.

Els primers poblats neolítics no tenien ceràmica i els objectes destinats a contenir líquids eren carbasses, recipients de cuir, bols de pedra o de fusta i cistells de vímet o cordes entrellaçades. Possiblement l'observació de cistells i de forns recoberts d'argila que es van endurir o coure en contacte amb el foc, va facilitar el descobriment de la ceràmica, que a partir del sisè mil·lenni aC abundava ja en tots els assentaments neolítics.

El descobriment del teixit està relacionat amb la fabricació anterior de xarxes, entrecreusats d'herbes, cordes i el cosit de pells. La seva aparició no es coneix amb precisió, ja que els materials amb què teixien, llana o lli, són de difícil conservació. El filat es realitzava ja amb fusos, que facilitaven la torçada del fil, i, després d'uns primers teixits a mà, es va inventar el teler.

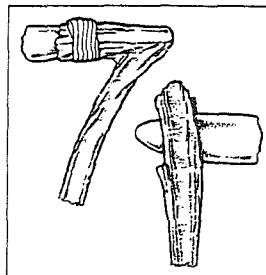
L'organització social

El Neolític, que va tenir un caràcter vertaderament revolucionari en les activitats econòmiques, no va presentar canvis tan profunds en l'organització social. La comunitat de clan va continuar essent el nucli al voltant del qual s'organitzaven els poblats i tenia la propietat de les terres. La seva importància, no obstant això, va anar disminuint davant el costum de dividir les terres de conreu en lots, repartits rotativament, que es treballaven per grups de famílies.

La propietat privada es reduïa a la possessió dels estris personals, mentre el sexe va continuar essent l'únic fonament de la divi-

1. Els nous estris

▷ Destrals de pedra polida. La diversificació de tasques que calia realitzar (tala d'arbres, sembra de llavors, sega de cereals, molta del gra...) explica que els primers agricultors haguessin de crear nous estris específics per a cada funció.

Quines diferències observes entre aquests estris i els del document sobre les cultures industrials de la lliça anterior?

3. La propietat comunal

Amb certesa no se sap res respecte a la propietat, als sistemes d'explotació de la terra i a la cria d'animals. És molt possible que aquestes responsabilitats recaiguessin sobre tota la comunitat, almenys a les etapes inicials, o que els lots de terres fossin assignats temporalment als diferents clans i famílies, tot quedant establert així un sistema de rotació en el treball i en el benefici dels lots de terres esmentats, per tal d'evitar desigualtats.

Tampoc no se sap com es regien les explotacions ramaderes,

tot i que, per analogia, hom creu que la propietat dels caps de bestiar era comunal, així com les pastures d'aquests animals. Hom ha suposat igualment la participació de tots els individus de la comunitat en les tasques de benefici comú, com ara la tala de boscos, l'obtenció d'aigua per al consum, etc.

Lluís Pericot i Ricardo Martí,
La prehistòria

4. La terrissa

△ Ceràmica feta a mà (Hacılar, 5750 aC).

2. El treball col·lectiu al poblat

Hem presentat els oficis neolítics com a indústries domèstiques. Però, tanmateix, les tradicions artesanes no són individuals, sinó col·lectives. Continuant hi contribueixen l'experiència i el saber de tots els membres de la comunitat. En una població, les mestresses de casa no se separen per fabricar i coure els seus atuells. Totes les dones del poblat treballen juntes, comentant i comparant les seves observacions; fins i tot s'ajuden les unes a les altres. L'ocupació és pública; les regles que s'apliquen són el resultat de l'experiència comuna. Així, a les èpoques prehistòriques, tots els atuells d'una població neolítica determinada mostren una uniformitat monòtona. Porten el segell d'una poderosa tradició col·lectiva, més que no pas d'un caràcter individual.

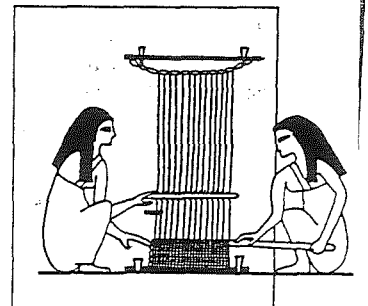
Altres, l'economia neolítica, en conjunt, no hauria pogut existir sense l'esforç cooperatiu.

Vere Gordon Childe
El naixement de la civilització

Per què l'economia neolítica necessitava un esforç cooperatiu?

5. El teixit, una nova conquesta de l'home neolític

▷ Teler vertical.

Amb quines tècniques elaborava l'home els seus vestits abans de la invenció del teler? Quin és l'origen dels materials emprats per teixir?

sió del treball. Fora d'aquesta divisió, no hi havia especialistes en treballs concrets i cada família realitzava de manera autosuficient les tasques necessàries per a la seva subsistència. L'ordenació del comportament social va continuar fonamentalment en la fidelitat als costums tradicionals.

Pràctiques màgiques i artístiques

L'home neolític va continuar realitzant pràctiques funeràries i retent culte a la fertilitat. Aquest darrer culte va aconseguir una rellevància considerable, donada la forta dependència que les comunitats agrícoles tenien de la fertilitat dels camps. L'abundor d'estatuetes femenines, fabricades amb fang, que suggereixen l'existència de ritus relacionats amb una deïtat (*dea mater*), en són un bon exemple.

El sol, la lluna i d'altres fenòmens de la natura se sabia que juguen un paper important en l'abundància de les collites i en la fixació dels cicles agrícoles. Així, totes aquestes forces van començar a ser objecte de pràctiques rituals, per fer-les propícies i favorables al desenvolupament agrícola.

Es en les activitats artístiques on més es nota la ruptura respecte de l'etapa paleolítica. Les grans manifestacions realistes de l'art rupestre van donar pas a escasses pintures esquemàtiques* molt més pobres en dibuix i en color, si bé l'art va ampliar el seu camp d'acció a la decoració d'objectes de ceràmica.

3. La difusió de les noves formes de vida

Els primers agricultors desconeixien les tècniques útils per enriquir i renovar les terres i

quan aquestes s'esgotaven els va caldre sortir a buscar-ne de noves. Les sensibles millores que la producció d'aliments va introduir en la dieta van provocar un augment de població, que també va obligar a emigrar dels poblats un cert nombre d'habitants. Aquests dos fets, juntament amb els constants contactes entre comunitats veïnes, van facilitar la difusió de les noves formes de vida més enllà del Creixent Fèrtil.

Des del sisè mil·lenni aC l'agricultura i la ramaderia van ser conegudes a Anatòlia, a Grècia continental, al delta del Nil i a les zones circumdants de la mar Càspia. Aquestes regions van servir de plataforma per a l'extensió de l'economia productora cap a d'altres indrets del Vell Món.

La difusió del Neolític cap a Europa es va realitzar a partir del cinquè mil·lenni aC, seguint vies naturals, com és ara mars i valls de grans rius, i molts grups, en trobar-se amb climes i terres diferents, es van veure obligats a conrear i a domesticar altres espècies de plantes i d'animals. La ceràmica cardial, decorada amb impressions de petxines, permet seguir les línies de difusió per les costes nord i sud de la Mediterrània fins al Llevant ibèric. A través de les valls del Danubi i del Rin, obrint clarianes als abundants boscos europeus, l'agricultura i la ramaderia van arribar al nord i a l'oest del continent.

Tradicionalment s'ha considerat que el Neolític va arribar a la vall de l'Indus i a les valls dels grans rius xinesos procedent també de l'Orient Mitjà. Avui dia, però, la troballa de restes de poblats, amb una antiguitat superior al sisè mil·lenni aC, sembla indicar que ambdues regions arribaren a una economia amb producció d'aliments d'una forma autònoma i sense connexions amb el Creixent Fèrtil.

1. La «Dea Mater»

Amb una llibertat mental totalment nova, l'home contempla la natura —que comença de dominar—, intenta penetrar els secrets sobrenaturals i busca una explicació d'allò desconegut. Per a tot això fa servir l'únic recurs disponible: l'experiència del seu propi entorn.

(...) El vehicle de la vida és femení, però aviat reconeix la necessitat d'un principi masculí parell. La força sobrenatural que dóna existència a la vida vegetal és també femenina; i la Terra, d'on brota la nova vida, n'és el vehicle apropiat. La Terra passa a ser la deessa de la vida, la deessa mare, representada com una dona, i per aquesta raó apareixen constantment les figuretes femenines d'aquesta deessa mare a totes les primeres cultures camperoles.

En el cicle agrícola, després del creixement i del desenvolupament, ve la mort, per a renèixer i renovar-se incessantment. Per això la deessa de la vida és també la deessa de la mort i de la resurrecció (...)

La societat creient se sent cada vegada més vinculada a la seva deessa, la qual esdevé la seva patrona i la seva protectora i, en conseqüència, l'orientadora de tota la seva activitat.

Lluís Pericot i Joan Maluquer, *La humanitat prehistòrica*

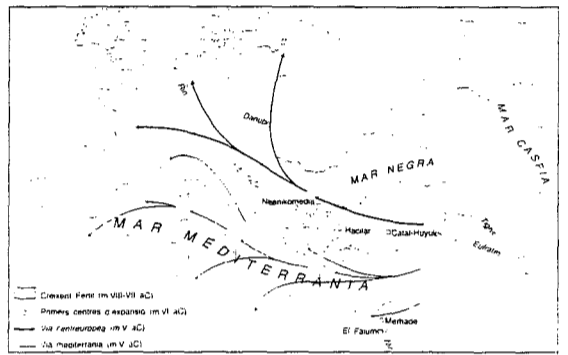
Coneixes algun culte religiós que mantingui la figura de la dona com a font de vida?

2. La distribució dels primers animals domesticats

	1. Ovel·la (8500 aC), Zawi Chemi Shanidar, Iraq.		9. Camel·le (3000 aC), Sud de l'URSS.
	2. Gos (8400 aC), Cova del Jaguar, EUA.		10. Cavall (3000 aC), Ucraïna, URSS.
	3. Cabra (7500 aC), Ganj-Dareh, Iran.		11. Abella (3000 aC), Vall del Nil, Egipte.
	4. Porc (7000 aC), Cayóni, Turquia.		12. Ànec (2500 aC), Pròxim Orient.
	5. Bov (6500 aC), Tesàlia, Grècia; Anatòlia, Turquia.		13. Isc (2500 aC), Tibet.
	6. Cuc de seda (3500 aC), Hsi-wei-t'sun, Xina.		14. Gall domèstic (2000 aC), Vall de l'Indus, Pakistan.
	7. Llama (3500 aC), Andes, Perú.		15. Gat (1600 aC), Vall del Nil, Egipte.
	8. Asa (3000 aC), Vall del Nil, Egipte.		16. Ren (1000 aC), Vall del Pazyryk, URSS.

△ El quadre mostra els animals domèstics més coneguts i n'indica la data de domesticació i el lloc d'origen.

3. La difusió del neolític cap a Europa

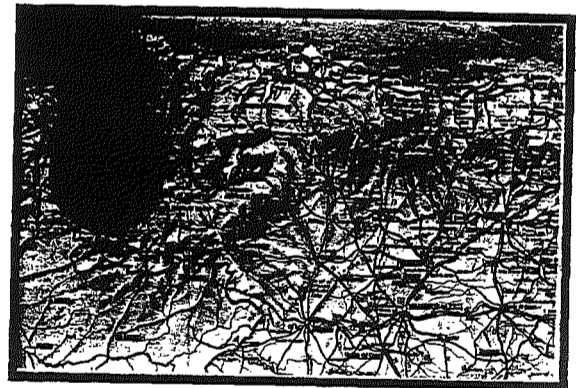

△ La difusió del neolític a Europa es va realitzar a través de dues vies: la mediterrània i la centreuropea. S'ha comprovat que el neolític europeu no és

autòcton, vista la inexistència de cereals silvestres (blat i ordi) o d'animals com la cabra i l'ovella sense domesticar.

Benjamin Cabrera

Sisè curs de Ciències Socials
Cicle superior d'E.G.B.

L'espai i el temps

Araceli Vilarrasa
Antònia Hernández
Josep M. Valero
M. Neus Olivé

Col·lecció la Clau de «Rosa Sensat»

Editorial Onda

Coordinació Area Socials: Neus Olivé
 Coordinació Pedagògica: Anna M. Roig
 Il·lustracions: Carles Salom, Juan Núñez, J. Andreu Vallbé
 Maqueta llibre: Eulàlia Martínez
 Disseny portada: Pepa Estrada
 Fotografia: Clara Martínez
 Fotografia d'arxiu:
 Arxiu Cuyás
 Arxiu Mas
 Arxiu Tobella
 AGE. Foto Stock
 Juan Busquets
 Departament de Cartografia. Generalitat de Catalunya
 Estop.
 Museu Romànic de Catalunya
 Museu d'Història de la Ciutat de Barcelona
 Museu Marítim de Barcelona
 Paisajes Españoles
 Salmer
 Lourdes Soga
 Taf
 Zardoya
 Ferran Colombo

El llibre que acabes d'obrir es titula «L'espai i el temps». ¿Per què li donem aquest nom? L'espai, perquè és un camí per anar descobrint el món on vius, tot el que t'envolta: el paisatge, el clima, la manera com l'home transforma la naturalesa amb el seu treball... I el temps, perquè pot ser una finestra que obris a diferents moments de la vida de l'home, des del seu origen fins als nostres dies i les coses que ha anat fent i canviant, que han donat com a resultat la nostra manera actual de viure.

«L'espai i el temps» correspon al sisè nivell i recull àmpliament tot el que en Ciències Socials has anat estudiant al llarg de la Bàsica. Ara ja coneixes força bé el que tens més a la vora, el teu barri, la teva ciutat, la teva regió, etc. ¿Saps alguna cosa dels teus avantpassats? Aquest llibre intenta aplegar i ampliar aquests coneixements, i t'introdueix en uns espais més grans (farem referència a Europa) i, en definitiva, et farà de pont entre el que has après a cinquè i el que aprendràs a setè on arribaràs a l'estudi del món de què formes part.

El material que et proposem treballar està dividit en quatre parts, que són: **Qui som? On vivim? De què vivim?** i **Mirant enrera**. A cadascun dels apartats hi trobaràs molts exercicis i al final, la proposta de fer-ne un dossier, que no és altra cosa que el recull de tots ells, per una banda, i per l'altra, t'ajudarà a veure tot el que has après al llarg del curs, de manera que, a més d'aquest llibre, en tinguis un altre, escrit per tu. Caldrà en conseqüència que cada exercici el facis en un full diferent i hi posis el títol que li correspongui. Així tindràs el material necessari per realitzar aquests dossiers.

Veuràs que els exercicis són individuals o col·lectius. Perquè no et confonguis, els individuals vindran senyalats amb un punt buit i els col·lectius, amb un punt negre.

Comprovaràs que hi ha força exercicis col·lectius. No t'ha d'estranyar. Avui dia en tots els camps de la ciència es treballa més en equip que no pas individualment. Així s'obtenen millors resultats. Però treballar en equip no és cosa fàcil, ja que tothom ha d'aportar els seus coneixements, les seves descobertes i les seves idees. No s'hi val, que un treballi i els altres s'ho mirin!

Ja no cal que et diguem res més. Continua passant les planes del llibre i descobreix-lo. Esperem que et sigui útil i, a la vegada, apassionant.

Els autors

© "A.A.P.S.A." y A. Vilarrasa, A. Hernández, J. M. Valero, M. N. Olivé
 © Per a aquesta edició, maqueta i il·lustració:
 Editorial Onda, Passeig de Gràcia, 123 - 08008 Barcelona
 ISBN: 84-7552-047-2
 Dipòsit Legal: B. 24.592-1985
 Imprimeix: Litografía Rosés S.A. - Cobalto 9 - 08004 Barcelona

MIRANT ENRERA
QUAN L'HOME NO CONEIXIA L'AGRICULTURA

QUAN L'HOME NO CONEIXIA L'AGRICULTURA

PERDUTS A LA SELVA.

IMAGINEN-VOS QUE TENIU MOLTA SORT I AQUEST ANY ANEU DE COLÒNIES A L'ÀFRICA. UN COP ALLÍ DECIDIU ORGANITZAR UNA EXCURSIÓ A LA SELVA!

QUE BONIC! TOT ÉS MOLT VERO!

ÉS CLAR, HOME, AMO ÉS LA SELVA.

UF! QUINA CALOR, ENS PODRÍEM BANYAR!

SÍ, BONA IDEA, MIRA, ALLÀ HI HA UN RIU!

DRESPRÉS DE PASSAR UNA BONA ESTONA BANYANT-SE EN SORTIR DE L'AGUA...

HAN DESAPAREGUT LA ROBA I LES MOTXILLES.

NO! COM POT SER PLSI NO HEM VIST RES!

QUE? ÉS VERITAT, FINS I TOT ELS MAPES I LES BRÚJULES TOT!

MIREU, PETGES, SERAN DELS LLADRES?

CAL SEGUIR-LES.

UF! PORTEM TOT EL DIA COMINANT. QUIN CANÇAMENT!

SÍ, I S'ESTÀ FENT FOSC, TINC SON.

MIREU, ALLÀ HI HA UN CLAR, PODRÍEM DORMIR-HI.

ELS PRIMERS RAIGS DEL SOL DESPERTEN ELS NOIS DE LA CLASSE I...

HAN DESAPAREGUT LES PETGES...

QUIN ESGLAI! SOLS, SENSE RES I PERDUTS!

ANIM NOIS HEM DE SOBREVUIRE.

FL

Perduts a la selva

- *Aquesta aventura està sense acabar. Després d'un dia de buscar inútilment més pistes, us adoneu que no hi ha solució i que us heu de quedar a viure a la selva. Acabeu l'aventura narrant els problemes que us sorgien per sobreviure i les solucions que hi trobarieu.*

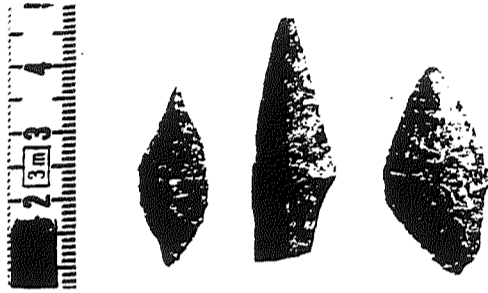
— Copieu aquest quadre i ompliu-lo tenint en compte el que heu escrit.

Necessitats	Solucions	Estris

Els primers homes havien de resoldre problemes semblants a aquells amb què us trobarieu vosaltres en cas que l'aventura fos certa. Anem a veure si enfront dels mateixos problemes trobarem unes mateixes solucions.

NECESSITATS DELS PRIMERS HOMES

De què vivien? Aquests primers homes s'alimentaven dels animals que caçaven i pescaven i dels vegetals que recollien. Aprofitaven les pells d'aquests animals per vestir-se. I com ja saps pel curs anterior, es feien les eines i les armes de cacera de pedra.

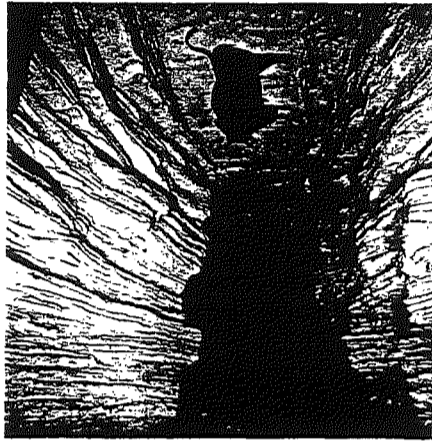

Diferents eines i armes emprades pels primers homes.

Aquells homes primitius per alimentar-se havien de caçar, pescar i recollir els fruits de la terra. No coneixien l'agricultura ni la ramaderia. Exhaurien sovint les reserves d'animals o plantes del lloc on vivien, eren **depredadors**, és a dir, destructors.

A causa d'aquesta activitat depredadora, quan els mancaven els aliments, havien d'anar d'un lloc a un altre per subsistir.

On vivien? Primer visqueren a l'aire lliure, a les valls, prop dels rius, més tard aprofitaren qualsevol abric natural: coves, balnes, etc., sempre a la vora d'on poguessin trobar aigua, perquè la necessitaven per viure i, a la vegada, era un bon lloc per a la cacera, ja que els animals hi anaven a beure. Aquests homes eren **nòmades**, que vol dir que no tenien un lloc fix per viure.

Diagrame del Museu Arqueològic de Barcelona.

- *Per grups feu una llista de les necessitats, solucions i estris que heu posat en el vostre quadre i que nosaltres no us hem explicat.*

És molt possible que algunes d'elles responguin als coneixements normals que teniu com a persones del segle XX i que eren totalment desconegudes per a aquells primers homes. Per exemple, potser alguns haureu pensat en plantar llavors, sense tenir en compte que no s'havia descobert encara l'agricultura. Subratlleu-les.

COM SABEM COSES DELS PRIMERS HOMES

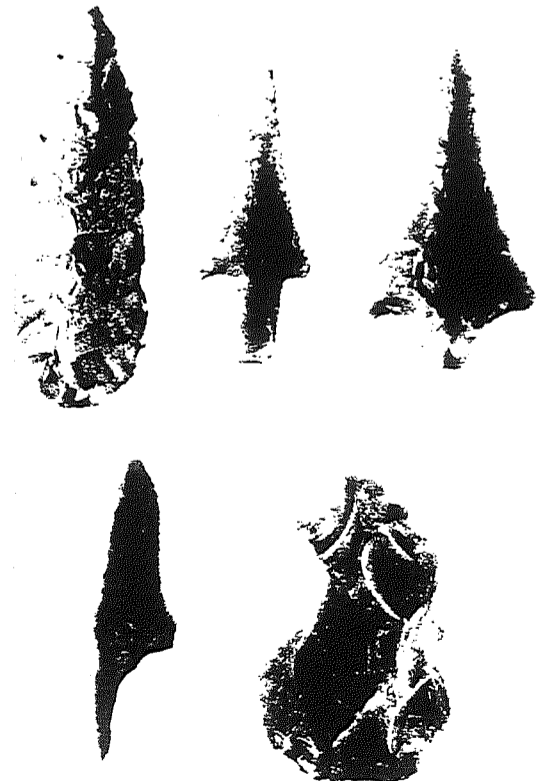
S'han trobat restes d'aquests homes a les coves on vivien.

Cérvol de la cova de Valltorta (Castelló).

De pintures com aquestes o de semblants segur que n'has vistes en llibres, postals, etc. Varen ser pintades per l'home primitiu. Representaven aquells animals que volien caçar, generalment els més difícils de capturar. Cal saber, però, que també caçaven altres animals com conills, ocells i recollien larves d'insectes, mel de les abelles, agafaven mol·luscs i crustacis de les platges. De tots se n'han trobat restes a les coves.

També s'han trobat en aquestes coves restes de fogons, indicatiu que coneixien el foc, per escalfar-se, per cuinar i per espantar els animals, i estris de pedra, os i banya d'ús domèstic.

- *Fixa't en aquests estris trobats en coves habitades per homes primitius. Podries explicar per a què servien? Pots ajudar-te del diccionari, enciclopèdies i altres llibres per fer-ho.*

— *Imagina't que ets un home prehistòric i que has de fer servir una punta de llança, un petit arpó i un buri. Fes tres vinyetes. A la primera s'ha de veure com l'home utilitzava la llança; a la segona, el petit arpó; a la tercera, el buri.*

— Fabrica't una eina com les que utilitzaven els homes primitius i amb els mateixos materials.

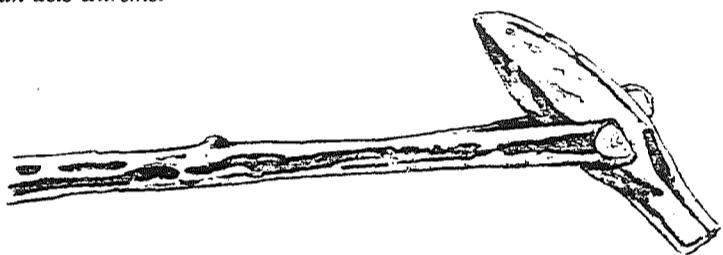
— Fem una llança. Agafa una pedra no gaire grossa que tingui una forma semblant a aquesta:

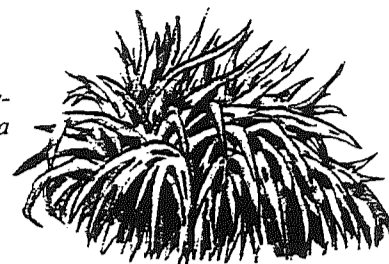
Amb una altra pedra més dura mira d'esmol-la i fer-la punxeguda com et mostra el dibuix.

Busca un tronquet d'arbre una mica més llarg que la teva alçada. Amb la mateixa punta de llança que has fet, intenta fer-hi un séc en un dels extrems.

Busca herbes llargues i amb consistència que et serviran per afermar la punta de la llança.

Col·loca per la part no tallant la punta de llança dins el séc.

Ja estàs a punt per anar a caçar!

A aquesta etapa en què l'home recol·lectava, pescava i caçava allò que la natura li oferia se li ha donat el nom, que ja coneixes de cinquè, de Paleolític, terme que vol dir pedra antiga. El paleolític és el període més llarg de la història de l'home, i juntament amb el neolític és el que anomenem la prehistòria.

L'HOME VISQUÉ DE L'AGRICULTURA

L'home aprengué a conrear

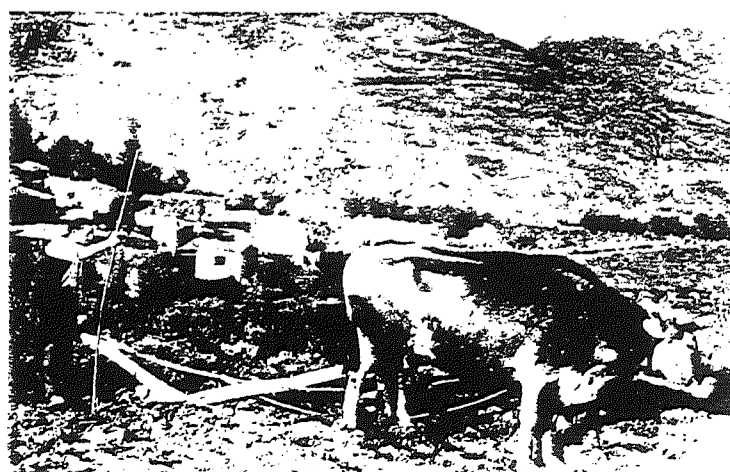
Durant el llarg període del paleolític, l'home desconeixia l'agricultura. El seu descobriment constituí un gran avenç per a tota la humanitat.

L'arada

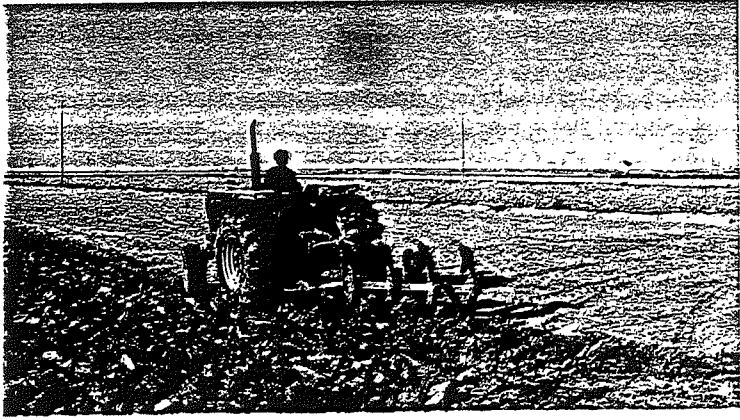
Observa aquestes fotografies; et mostren unes eines que segur que saps per a què serveixen: són arades.

Arada primitiva tirada per bous. Pintura mural egípcia.

Arada tradicional o romana.

Arada moderna tirada per un tractor.

L'arada té i ha tingut una importància molt gran en la vida de l'home. És l'eina més característica de l'agricultura.

Quan l'home era depredador vivia pendent d'aconseguir el seu aliment i no li quedava gaire temps per dedicar-se a d'altres activitats.

L'home tot utilitzant l'arada aprèn a fer de pagès i comença a dominar la natura. Una sola persona pot conrear amb l'ajut de l'arada la suficient quantitat de terra per obtenir el seu aliment i el d'altres, que podran dedicar-se a altres activitats.

Arribar al coneixement de l'agricultura, a l'home li costà milers d'anys, aproximadament uns 900.000 !!! I fa només unos 10.000 anys que l'home sap fer de pagès, primer amb arades tirades per un animal i de fa encara no 100 anys, amb un tractor. Has de tenir en compte, però, que actualment encara hi ha llocs en què tan sols utilitzen l'arada.

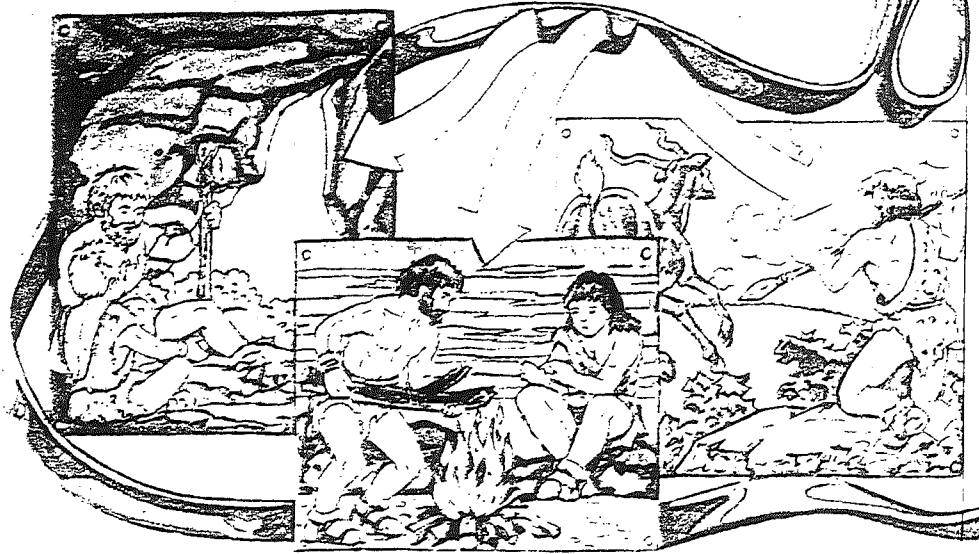
L'espai de temps en què l'home no coneix l'agricultura s'anomena **etapa pre-agrària**; quan aprèn a fer de pagès, **etapa agrària**; i quan l'home coneix la mecanització, **etapa industrial**.

La tira històrica

- Agafeu una tira de paper de color blau de 90 metres de llargada, que representarà els 900.000 anys de l'etapa pre-agrària. Feu-ne una altra de color rosa de 10 metres, que representaran els 10.000 anys de l'etapa agrària i feu-ne una última de color blanc de 2 cm, que representaran els 200 anys de l'etapa industrial (cal que tingueu en compte que el tractor és un producte de l'etapa industrial i que aquesta té uns 200 anys).

— Aquestes tires les heu de penjar a la paret de la classe. Segur que no us hi cabran. Ho solucionareu enrotllant part de la tira més llarga. Les tindreu penjades el que quedi de curs perquè pugueu anar-hi situant el que aprengueu de les diferents etapes.

— Ara que ja coneixeu coses de l'etapa pre-agrària, enganxeu sota el gran apartat que representa aquesta etapa, dibuixos, fotos, etc., que siguin significatius de l'home del paleolític. Podeu fer-ho enganxant sota el rotllo, cintes, tires de paper, etc., que vagin del rotllo a la fotografia, gravat... Per omplir la tira històrica dividireu l'etapa pre-agrària en tres grans apartats: **On vivien. Com vivien. De què vivien. Fixa't en el dibuix.**

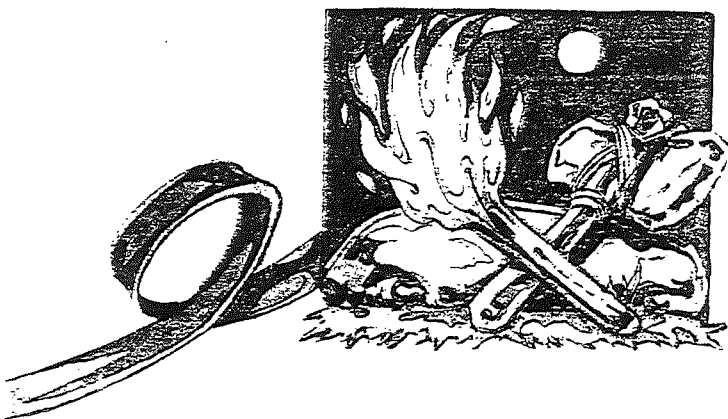

L'home pagès, l'home pastor

De mica en mica, al llarg de tot el temps que va durar el paleolític, l'home va anar aprenent a distingir les plantes verinoses de les comestibles i a protegir aquestes últimes. A poc a poc va aprendre a cultivar-les, així va néixer l'agricultura. Al mateix temps observa els costums d'alguns animals, els alimenta amb deixalles, ambdós s'acostumen a viure plegats, ha après a domesticar uns animals que li proporcionen aliment, així neix la ramaderia.

L'home sedentari.

Les plantes cultivades i els animals domèstics van fer més segur i abundant l'aliment, i així va desaparèixer la necessitat de desplaçar-se, pròpia del paleolític. Per altra banda, calia estar situat al costat del lloc de treball i seguir de prop el cicle dels conreus. És per tot això que apareixen els primers poblats estables. L'home ha passat de ser nòmada a ser sedentari.

- Aquí veus un dia qualsevol d'un poblament neolític.
  - En aquest dibuix es veuen bé les dues activitats de l'home sedentari. Quines són?
  - Quins són els diferents treballs que fan els habitants del poblament?
  - Quines eines surten al dibuix? De quins materials són fetes?

- Feu un dibuix en un foli, seguint cada una d'aquestes frases, i enganxeu-ho en un mural. Obtindreu un còmic gegant.

1.—L'home ja no caça, fa de pastor.

2.—L'home ja no exhaureix la terra que habita, aprèn a conrear-la. Fa de pagès i util·litza l'arada.

3.—L'home ja no utilitza únicament les pells per vestir-se, sinó que aprèn a teixir.

4.—L'home ja no és nòmada, crea poblats estables en cabanes a la vora dels camps que conrea.

5.—L'home ja no ho ha de fer tot, ja que en fer de pagès produeix prou aliment perquè alguns homes puguin dedicar-se a altres feines. Per exemple, el treball del ferro, de la ceràmica, etc.

6.—Poseu el títol a aquest mural.

Tots aquests canvis que es produïren lentament reben el nom de **revolució neolítica**. Revolució és una paraula que ve del llatí i que vol dir donar la volta a una cosa, és a dir, capgirar-la. Efectivament, el pas de l'etapa pre-agraria a l'etapa agrària és un canvi total en la vida de l'home, ja que de nòmada passà a sedentari, de destructor passà a productor, de viure en coves passà a viure en poblats, etc.

L'home inventa i descobreix

En el dibuix hauràs observat que hi ha instruments de pedra entre d'altres. De fet, l'home del neolític continua caçant i pescant, mantinent els estris de pedra del Paleolític i fent-ne de nous, també d'aquest material. Però també en el dibuix hauràs observat gerres i tines de **ceràmica** destinades a l'emmagatzematge i conservació dels productes que extreuen de les noves activitats: l'oli, el gra, etc. A mesura que el cultiu i la domesticació dels animals va proporcionant més aliments, part de la població pot dedicar-se a altres activitats que satisfacin les necessitats de la comunitat i inventa noves coses: la ceràmica, que ja has vist, el teixit, la roda, la mola per moldre el blat, les sitges o graners col·lectius per guardar-hi el gra...

Vas campaniforme. Ciempozuelos (Madrid), que rep aquest nom per la forma de campana que té.

Però un avenç decisiu esdevé quan més tard i en la recerca de millorar les eines perquè fossin més útils i així augmentar la producció del camp, descobreix la **metal·lúrgia**.

El primer metall que es començà a utilitzar fou el coure i després el bronze i el ferro.

- Fes una llista de les coses que han canviat respecte del paleolític i de les novetats que han anat apareixent a partir de la revolució neolítica.

El dolmen del Gran Rock

- Llegeix aquest fragment del llibre «Viatge al país dels lacets»

EL DOLMEN DEL GRAN ROCK

Al costat del pont, ja a l'altra banda del Liòbrec, els valents xicots reposaren una estona, feren un mos, i, apa!, tornem-hi!

A poc que caminaven altra vegada, els exploradors passaren pel costat d'un pujollet, al cim del qual hi havia una construcció estranya, feta de grans pedres...

—Tunk! —cridà la Bora, que fou qui primer veié aquella cosa—. Què és això tan estrany que hi ha allà dalt?

En Tunk mirà, i respongué:

—És un dolmen! —I començà a dir—: Tampoc...

Però, la Miló el tallà:

—No, no! D'això tampoc no en tenim, els Laïtes!

Tots es posaren a riure!

La Mala intervingué:

—D'aquestes coses tampoc no en tenim, nosaltres, els Olordetes!

—És que, Mala —féu la Miló—, els Laïtes i els Olordetes estan molt endarrerits, saps?

—No tant, no tant! —s'apressà a dir en Tunk.

—Pugem-hi, Tunk? —exclamà, en aquell moment, en Piru, que tot ho volia veure de ben a prop.

—Com vulgueu! —respongué el Lacet.

I tots es dirigiren cap al cim del pujollet... No trigaren a ser dalt, al costat d'aquella construcció, que en Tunk deia que era un dolmen.

Els Laïtes, com també la Mala, restaren embadalits davant d'aquell dolmen.

—Reno! —exclamà en Zoma, admirat.

Als ulls de tots, menys d'en Tunk, aquella construcció semblava cosa de bruixots: pensaven com s'ho devien haver fet la gent que construí aquell dolmen, per a arrossegar aquelles grans pedres i posar-les dretes: oh, i encara això no era res! I aquella enorme pedra ajeguda al damunt de les que eren dretes? Encara, avui, ens sembla difícil de creure, a nosaltres, que aquella gent, com qui diu amb les mans buides, poguessin bastir alguns dels dòlmens que trobem escampats per tota la nostra terra...

—I qui l'ha fet, aquest dolmen, Tunk? —preguntà en Zoma.

—Nosaltres, els de la tribu laceta! —respongué el noi, no sense un punt d'orgull en la seva veu.

Llavors, la Bora preguntà a en Tunk:

—I tanta feina per a fer aquests dòlmens... a què treu cap? Per a què serveixen?

El noi explicà:

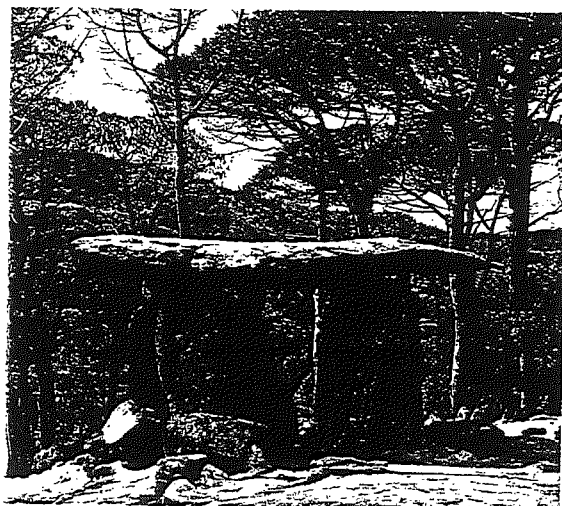
—Els dòlmens són tombes... Nosaltres, els Lacets, els bastim per a

enterrar els qui, a la nostra tribu, s'han guanyat l'estimació de tothom, bé per la seva força, bé pel seu enginy, o per la seva saviesa... En aquest dolmen hi ha enterrat el gran Rock, un antic cap de la nostra tribu.

Quan els altres havien mirat el dolmen per tots cantons, en Tunk cregué convenient continuar el viatge, car, per ponent, el Sol ja fugia...

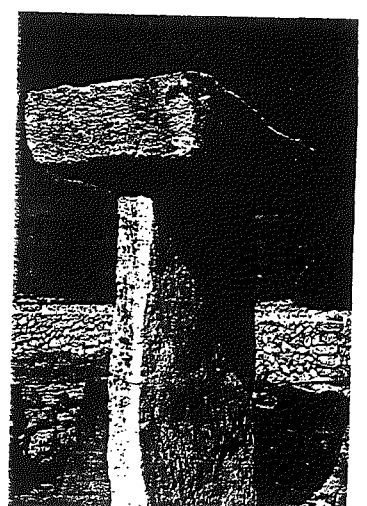
Caminaren fins que ja gairebé no s'hi veia... Llavors, cercaren un bon lloc per a passar la nit. Encengueren una foguera i, així, vora el foc, soparen...

SORRIBAS, Sebastià. «Viatge al país dels Lacets», Ed. La Galera, Barcelona, 1978 (p. 90-91-92).

Dolmen de Pedra Gentil, Vallgorguina (Barcelona).

L'home agricultor practicà el culte als morts. Els enterrava junt amb els seus objectes personals i es preguntava sobre els grans misteris de l'origen de la vida i de la mort. Aquests interrogants donaren peu a l'aparició de les religions.

Taula del Santuari de Talati de Dalt, un dels monuments més importants de la cultura de les Illes Balears. Les taules són grans iloses en forma de T, que servien per al culte als morts.

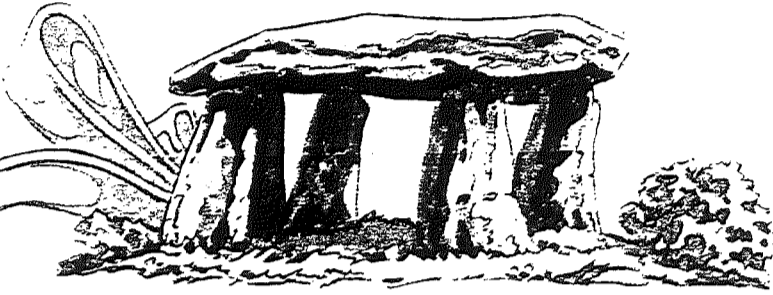
En el text has llegit la descoberta que fan uns nois del neolític d'un **dolmen**. Potser ja n'has sentit a parlar. No és cap invent de l'autor del llibre, existiren de debò i se'n conserven molts. Aquí en tens alguna mostra.

◦ *Després de llegir aquest text, contesta:*

- *Per què diu el text que el dolmen era cosa de bruixots?*
- *Què són els dòlmens?*
- *A qui dediquen els dòlmens els lacets?*

Has vist en aquest text que la construcció d'un dolmen requeria un gran esforç. Això ens indica que els homes d'aquells temps tenien un gran respecte a la mort.

Els enterraments anaven sempre acompanyats d'objectes personals (peces de ceràmica que contenien aliments, armes, eines de treball, collarets, etc.) Això ens porta a pensar que preparaven el difunt per tal que després de la mort continués una altra vida, amb unes necessitats semblants.

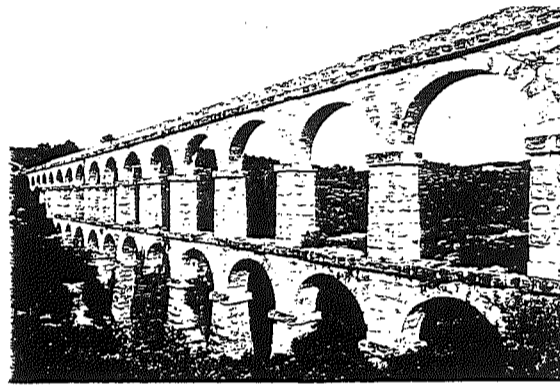
Situem el neolític a la tira històrica

Ara que ja coneixeu el que va passar al neolític, situeu-lo a la tira històrica.

- *Marqueu des del començament de la tira rosa fins a 3 metres i 80 centímetres, que equivaldrà al període de temps que durà el neolític (aproximadament, uns 3 800 anys).*
- *Enganxeu sota de l'apartat que correspon al neolític, fotos, gravats, dibuixos, etc., que siguin significatius de l'home d'aquesta època. Recordeu que heu de seguir l'ordre següent: On vivien, Com vivien. De què vivien.*

Segurament prop d'on vius o potser al mateix municipi hi ha restes antigues construïdes pels romans.

- *– Busqueu fotografies, postals, gravats, etc., de totes les restes romanes properes o d'altres de més llunyanes que també conegueu.*
- *Heu de fer per equips un mural que porti per títol «Restes que hem trobat dels romans».*
- *Dividiu el mural en vuit columnes.*
- *A la primera columna poseu-hi les restes que van servir per a la defensa (muralls, torres, etc.).*
- *A la segona, restes d'edificis dedicats al culte als déus (temples).*
- *A la tercera, restes d'edificis públics (mercats, termes, etc.).*
- *A la quarta, restes de cases.*
- *A la cinquena, restes d'edificis dedicats al lleure (teatres, amfiteatres, circs).*
- *A la sisena, restes d'obres d'utilitat pública (aqüeductes, clavegueres, etc.).*
- *A la setena, restes de monuments (arcs de triomf, estàtues, làpides, etc.).*
- *A la vuitena, restes d'enterraments (tombes).*

Aqüeducte romà de Tarragona.

CIÈNCIES SOCIALS

SEGONA ETAPA D'EGB

6

En l'elaboració d'aquest llibre ha col·laborat l'equip següent:

Equip editorial de redacció: **Marta Luna** (redactora)
Josep M. Panareda (assessor de geografia)
Joan Bellés (col·laborador)
Teresa Borrut (col·laboradora)
Ester Iglesias (col·laboradora)
Anna Luna (col·laboradora)
Elisabet Nualart (col·laboradora)
Goretti Serrano (col·laboradora)

Il·lustrador: **Jordi Clapers**

Maquetista: **Raül Pane**

Cartografia: **Josep Nuet i Badia**

Fotografies: **M. Manent, J. M. Navia, Arxiu Cruïlla, Arxiu S. M., AISA, Y. Álvarez, J. Busquets, J. Calbet, J. M. Ruiz, SIPA, P. Carrión, P. Junquera, COVER, J. M. Panareda, Núria Oller.**

Disseny de la coberta: **Alfonso Ruano**

Producció a cura de **Josep-Maria Regàs**

Edició a cura de **Gemma Lienas**

Aprovat pel Departament d'Ensenyament de la Generalitat de Catalunya el març del 1987

© Equip Cruïlla
EDITORIAL CRUÏLLA, Balmes, 245: 08006 Barcelona
ISBN 84-7629-183-3
EDICIONES S. M.
ISBN 84-348-2179-6
Dipòsit Legal B. 35.352-1988
I. G. Ferré Olsina, S. A.: Viladomat, 158: 08015 Barcelona

Tema 9

Primeres comunitats humanes al meu país

Viatge al país dels lacets

Una colla de nens de la tribu dels laïtes i el seu inseparable mamut, en Kopi-ell, coneixen en Tunk, de la tribu dels lacets. Els lacets viuen més lluny, cap a la Muntanya Sagrada. Els laïtes no hi han anat mai.

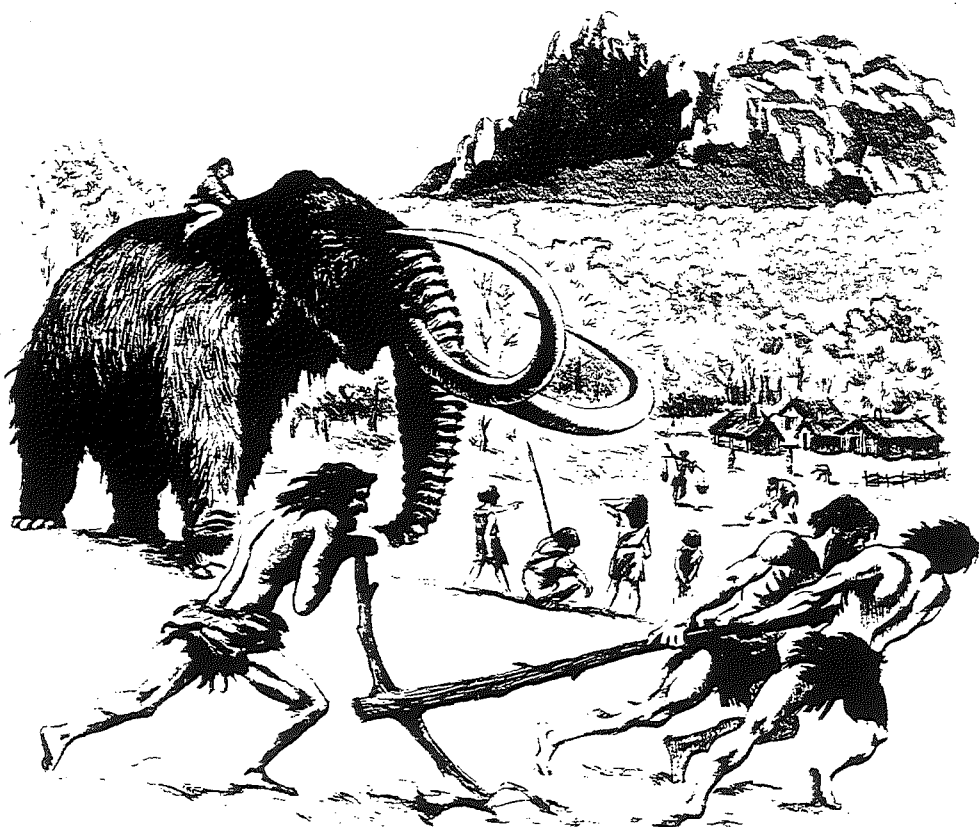
En Tunk els parla de coses que no coneixen: la pedra que no es trenca...

Els laïtes emprenen viatge amb en Tunk per conèixer totes aquestes meravelles.

No trigaren a trobar altra gent, i les mostres d'alegria es repetien quan veien en Tunk... El noi semblava conegut i estimat de tothom. El camí travessava uns camps conreats, on hi havia tot de gent, homes i dones, treballant la terra...

Els forasters s'ho miraven tot i feien comentaris:

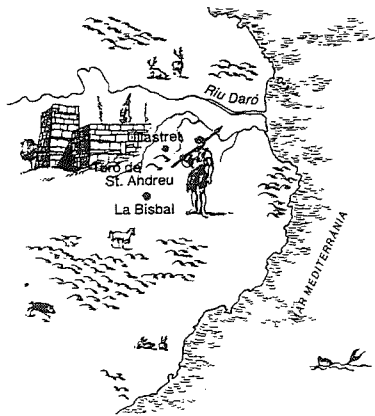
—Mireu, mireu aquests animals! Quines banyes!
—Són vaques —aclaria en Tunk—. I la seva llet és molt bona!
—I no fugen? —preguntà la Wapi.
—Oh, no! —respongué el lacet—. Aquí tenen sempre tot el menjar que volen! Per què han de fugir? Oh, i són més mansoies...
—Mira, Tunk! —cridà després la Mala—. Allà, en aquella muntanya, s'hi cala foc!
—No, dona! —rigué en Tunk—. Allò són els forns on fem el coure! Per això surt tant de fum! Un dia us hi portaré!
De sobte, en un revolt del camí, els exploradors es trobaren davant l'entrada del poble lacet.
—Ja hem arribat, nois! —cridà alegrement en Tunk.
Val a dir que els forasters s'havien imaginat aquell poblat molt diferent. Per començar, era força més gran que el dels laïtes o el dels olordetes... A més, les cabanes no eren fetes de branques, sinó de troncs ben tallats; eren molt més grans que les que els forasters havien vist fins aleshores, i no eren rodones, sinó quadrades: eren cases de debò, algunes amb un pis i tot! L...
—Què són aquestes coses que hi ha sobre les cabanes, d'on surt el fum? —preguntà a grans crits en Piru.
—Són xemeneies! —respongué en Tunk—, dintre les cases hi ha una llar de foc, i el fum surt per aquestes xemeneies!
Els exploradors entraren al campament...
En Tunk de seguida es veié voltat de gent que preguntava on havia estat, com li havia anat i qui eren aquells petits forasters... Tot això acompanyat d'abraçades i cops a l'esquena.
De sobte, el noi arrencà a córrer cap a una de les cabanes, davant la qual hi havia una noieta que es pentinava els llargs cabells rossos.
Al cap d'un moment, portà la noia agafada de la cintura fins on eren els seus companys:
—Amics, us presento la noia més bonica de totes les lacetes: la meua germana Lena.
La Lena saludà tothom alegrement... Era una noia alta i rossa, i alegre com un ginjol. De seguida es féu amiga de tots i conversà amb els altres com si es coneguessin de tota la vida.
La Miló aviat agafà la Lena pel seu compte:
—Noia, saps que portes una pell molt estranya?
—Una pell? —la Lena rigué de gust—. No és cap pell, això! És roba!
—Roba? —féu la Wapi, que s'havia ajuntat a les dues noies.
La germana d'en Tunk explicà:
—Nosaltres conream una planta que es diu lli... D'aquesta planta en surt el fil, i després, aquest fil, el teixim i en fem roba! I ja està!
Les altres dues restaren amb la boca oberta.
—Veniu —féu llavors la Lena.
I les agafà totes dues de la mà, i les portà davant d'una cabana, on una velleta movia, amb dits destres, un estri de fusta, molt complicat...
En Piru, però, ja se'ls havia avançat i mirava la velleta i el seu estri amb ulls atents... Quan arribaren les tres noies en Piru explicà:
—Aquesta dona fa teranyines! Deu ensinistrar aranyes!
En aquell moment aparegué un home a qui tothom féu pas amb respecte. Aquell home es dirigí cap al grup de nouvinguts.
En Tunk, en veure'l, s'avançà vers ell i s'agenollà als seus peus.
El personatge somrigué i posà ambdues mans sobre el cap del noi.
—Que Aquell-que-ha-fet-totes-les-coses et porti la més gran de les ventures, Tunk! A tu i als teus amics forasters!
Una vegada dit això, l'home féu alçar en Tunk i l'abraçà.
Seguidament, en Tunk presentà aquell home als seus companys:
—Amics, tinc el goig de presentar-vos en Bren, cap de la tribu dels lacets... i el meu pare!
Sebastià Sorribas

Un poblat iber: Ullastret

Trobarem les ruïnes de la ciutat ibèrica d'Ullastret a la comarca del Baix Empordà, a 6 km al nord de la Bisbal.

Està emplaçada sobre el turó de Sant Andreu i envoltada pel riu Daró. En altre temps, hi hagué un llac que, probablement, comunicava amb el mar. Això possibilitava arribar al peu del turó navegant des del mar.

El primer que ens sorprèn són les grans muralles que envolten el poblat. Van ser construïdes en diverses etapes i reconstruïdes moltes vegades.

Estan formades per grans carreus ben assentats que les fan molt sòlides.

La muralla està reforçada per set torres, sis de les quals estan situades entre les dues portes d'accés al poblat.

La situació, damunt d'un turó, i les grans muralles permetien als indiketes (habitants d'Indike, Ullastret) defensar-se de qualsevol atac de les tribus indígenes veïnes.

Dins el recinte emmurallat hi ha el poblat. Pel que s'ha excavat fins ara, es veu que aquest poble iber vivia en cases rectangulars que, generalment, tenien més d'una habitació. Les cases estaven ordenades en carrers. N'hi ha un que ens porta a l'àgora o plaça pública de la ciutat, que és porticada. Se suposa que Ullastret devia tenir més d'un lloc per a les activitats comunals, ja que era una gran ciutat i devia estar, en determinades èpoques, molt poblada. La part més alta de la ciutat és l'acròpoli i és on es troba l'edifici públic que s'ha conservat més complet. És un temple rectangular orientat cap a llevant.

Unes grans cisternes emmagatzemaven l'aigua de la població.

Restes del poblat iber d'Ullastret.

Les sitges que fins ara s'han trobat i les restes d'instruments agrícoles, com ara aixades, podalls, relles, destrals... ens mostren l'activitat agrícola d'aquest poble: els hams ens indiquen la seva dedicació a la pesca. Fins i tot podem saber què menjaven els indiketes perquè s'han trobat ossos de porc senglar, de bou, de cavall, de cérvol, d'algunes aus... i també cereals: blat, sègol, ordi, mill...

Coneixien el bronze i el ferro i en fabricaven javelines, dards, punyals, espases (que servien per a la defensa) i eines diverses com ara claus, anelles, cadenes... i peces per guarnir-se: braçalets, anells, sivelles...

Una altra mostra de l'activitat del poblat són els molins de gra i les peces de teler que es troben al museu.

En algunes ceràmiques es poden veure grafies de l'alfabet ibèric, però encara no podem entendre què diuen perquè encara no es coneix la llengua dels ibers. És una de tantes coses que ens queden per descobrir.

Gerra trobada al poblat iber d'Ullastret. S. V-IV a.C.

Activitats

- Calca un mapa comarcal de Catalunya i pinta de color verd la comarca on es troben les ruïnes d'Ullastret.
- Fes un gràfic com aquest i ratlla les èpoques en què Ullastret funcionava com a poblat. Pinta intensament l'època de més activitat.

Segles VIII VII VI V IV III II I

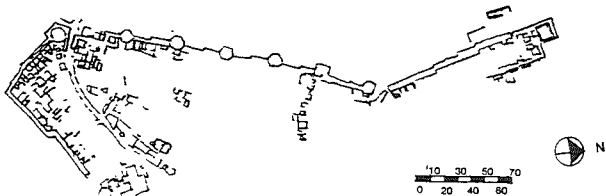
- Copia les tres condicions que se solien donar en la construcció d'un poblat ibèric:

- prop d'un port
- voitat de muralles
- dalt d'un turó
- prop d'un corrent d'aigua
- en una plana
- sense muralles

- Copia les dues columnes i relaciona el nom dels pobles ibèrics amb el seu lloc d'assentament:

indiketes	Tarragonès
ausetans	Empordà
lacetans	Plana de Vic
ilergetes	Barcelonès
laietans	Pla d'Urgell
cossetans	La Segarra

- Calca a la llibreta l'esquema del plànol de les ruïnes d'Ullastret. Marca amb un color l'acròpoli i amb un altre les torres de les muralles.

- Digues si són veritables o falses cadascuna de les afirmacions següents:

- Les torres de la muralla servien d'habitatge.
- Les torres de la muralla servien per defensar-se.
- Les torres de la muralla servien per fer bonic.
- L'àgora era la plaça del poble.
- L'àgora era la casa del sacerdot.
- L'àgora era el lloc destinat a les activitats comunals.

- Explica quina activitat indiquen les següents restes trobades a Ullastret.

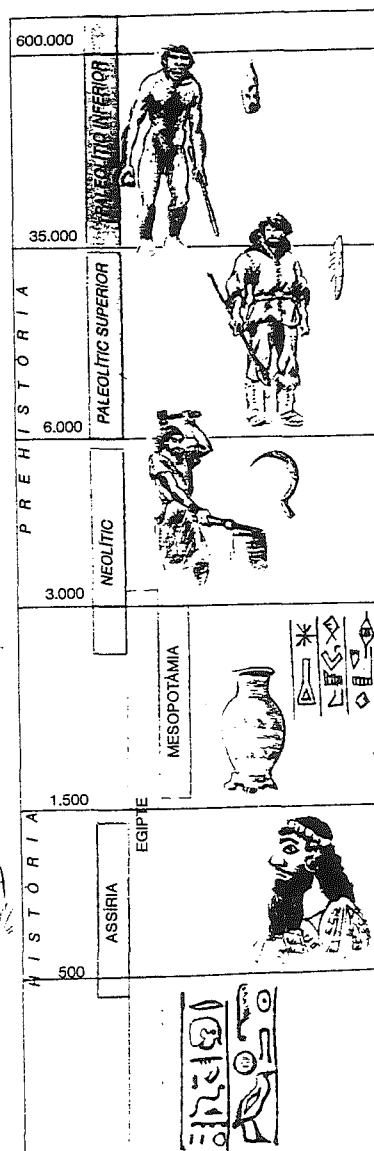
- peces de teler
- hams
- dards
- anell
- aixades
- punyals

- Què s'ha trobat que faci pensar en un culte religiós? Explica-ho en tres o quatre ratlles.

- Elabora un possible menú d'una família d'Ullastret.

Primeres comunitats humanes

- Fa molts milers d'anys que l'home habita la Terra.
- L'home ha anat evolucionant i creant noves formes de vida.
- Dividim la història de la humanitat en diferents etapes per facilitar-ne l'estudi.
- La prehistòria és una etapa molt llarga, però que no té la mateixa durada a totes les societats.
- Les primeres comunitats humanes organitzades jeràrquicament apareixen a les valls fèrtils dels grans rius.
- Els ibers són una de les primeres comunitats humanes organitzades de la Península Ibèrica de què tenim notícia.

Els primers homes

Fa aproximadament dos milions i mig d'anys que l'home habita la Terra. Els primers homes no eren gaire diferents d'algun tipus de simi.

Aguantar-se dret, l'augment de la **capacitat cranial** i la capacitat d'articular un **llenguatge** són alguns dels factors principals que diferencien aquest home del simi. Aquestes diferències són el resultat d'una evolució molt lenta al llarg de molts anys.

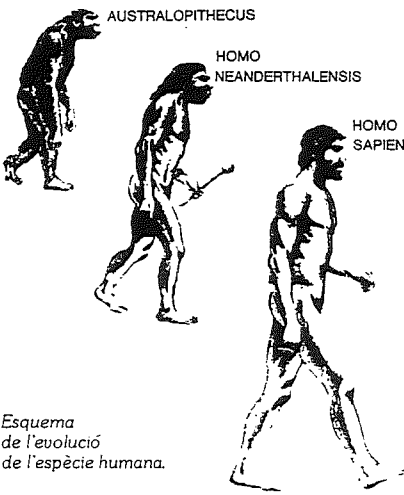
Podem saber coses de la forma de vida d'aquests homes per les restes arqueològiques, però no perquè n'hi hagi cap document escrit. Per això diem que són comunitats prehistòriques.

En alguns racons del món, Austràlia o l'Amazones, per exemple, existeixen comunitats humanes prehistòriques que desconeixen completament les nostres formes de vida.

La Prehistòria

La Prehistòria és una etapa molt llarga en la qual podem distingir **diferents períodes**.

Els principals són el **Paleolític** i el **Neolític** (que constitueixen l'**Edat de Pedra**), i l'**Edat dels Metalls**: bronze i ferro. Molts pobles comencen a entrar a la Història, és a dir, a deixar constància escrita dels seus actes, a partir del Neolític.

Esquema de l'evolució de l'espècie humana.

El Paleolític

Els homes del Paleolític vivien del que trobaven: **caça, pesca** i recollida de **fruits**. Quan els aliments escassejaven en una zona, es traslladaven a una altra. Feien una vida **nòmada**. Si necessitaven protegir-se del fred o de la pluja, bastien cabanes molt elementals o es refugiaven en coves i balmes naturals. La vida els era molt dura. Amb la descoberta del **foc**, les coses començaren a simplificar-se: podien protegir-se del fred, espantar els animals ferotges, coure els aliments i fer-los més digeribles...

Coneixem aquestes formes de vida perquè els mateixos homes del Paleolític ens les han explicades amb les **pintures** a l'interior de les coves, els **estrús** de caça i els **ornaments** que utilitzaven.

El Neolític

No sabem si l'observació, la comprovació o la casualitat van fer que l'home associés les llavors amb els fruits, però aquesta troballa va canviar les formes de vida. Paral·lelament al **treball de la terra**, l'home aprèn a utilitzar els animals per al treball i per obtenir-ne coses sense necessitat de matar-los: llet, llana... Segurament, un dels primers animals que s'acostà a l'home va ser el gos.

Ja no calia canviar tant de lloc per buscar aliments. La vida es fa més **sedentària**. A vegades, fins i tot sobren aliments i cal guardar-los o canviar-los per altres coses. S'ha de pensar, doncs, en recipients per contenir-los, en com conservar-los, en la manera de transportar-los, i també en la manera de canviar-los. Amb això tindrem la **ceràmica**, la **roda**, la **nau** i la **moneda**.

Pintures paleolítiques de la cova del Cogul, Lleida.

Tots aquests avenços es van accelerar amb la descoberta dels **metalls**, la forma de treballar-los i de treure'n profit.

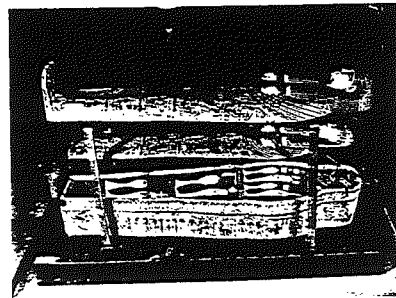
L'home observa la natura i vol dominar-la, però hi ha coses que no entén i que no sap per què passen. Pensa en l'existència d'una **força** o d'un **ésser superior** i hi relaciona tot el que passa al seu voltant. Tot és sagrat: el temps, les activitats, la vida, la mort... Li dedica ofrenes, li ofereix cançons... Hi ha persones que s'especialitzen a fer d'intermediaris. Primer seran els **fetillers** i els **bruixots**, i més tard els **sacerdots**.

Les civilitzacions dels rius

La zona que veus representada en el mapa és un territori sec i desèrtic, on la vida no és gens fàcil, però els rius Tigris, Eufrates i Nil, amb les seves **crecudes** i amb el **dipòsit de materials** que transporten, originen unes **valls extraordinàriament fèrtils**. És en aquesta zona on apareixen les primeres **comunitats urbanes**.

Controlar aquests rius, fer dics, tanques, canals... són feines que no es poden fer en solitari. Cal que un grup de persones s'organitzi per dur-les a terme. Cal també que algú especialitzat dirigeixi les operacions. El **control de les aigües** permetia obtenir moltes collites cada any. Això produïa excedents que generaven l'activitat comercial.

La comunitat s'ampliava. Es van arribar a construir **grans ciutats**, amb temples, magatzems de gra, palaus, torres de guaita... Homes importants, la majoria de vegades **cabdills-sacerdots**, dirigien la ciutat. Les persones més hàbils aconseguien més beneficis que la resta de la gent. No tothom tenia el

mateix nivell de vida. Existien els **esclaus**, capturats a les guerres, o bé gent endeutada que ja no podien fer altra cosa que vendre's ells mateixos.

Egipte

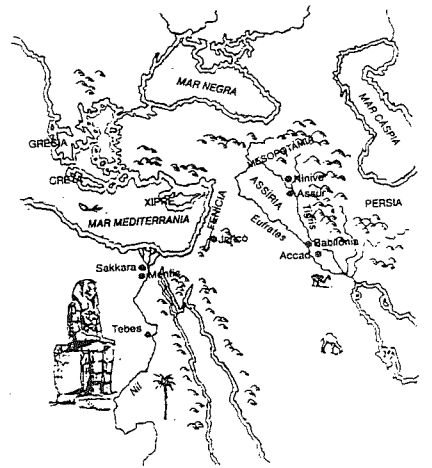
De totes aquestes societats, la que va durar més anys i la que ens ha deixat més documentació és Egipte.

Egipte, al llarg del Nil, era una societat integrada per agricultors i artesans governats pel **farao** i els **guerrers** per una banda, i pels **sacerdots** i els **escriuans** (funcionaris que sabien llegir i escriure) per l'altra.

La vida religiosa tenia moltíssima importància i en especial la creença en una **altra vida** després de la mort. Construccions com les **piràmides** i el coneixement que tenien els egipcis de les tècniques d'**embalsament** i **momificació** en són testimonis. La construcció de les piràmides i dels grans temples també demostra que els egipcis tenien un coneixement molt ampli de la **matemàtica** i la **geometria**.

Coneixem la vida quotidiana de l'antic Egipte per la gran quantitat de textos **jeroglífics** esculpits o dibuixats sobre paper que es conserven.

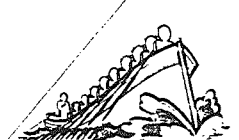
La decadència de la civilització egípcia i l'auge dels pobles mediterranis són fets pràcticament paral·lels.

edebé

SOCIALS

EGB 6 CS

SOCIALS 6 forma part del **Projecte TRAINERA**,
conjunt harmònic de textos escolars i materials didàctics
per a sisè curs d'Ensenyament General Bàsic, Cicle Superior.

PROJECTE I DIRECCIÓ: Carlos Garulo.

CONSELL DE REDACCIÓ: Enriqueta Capdevila (*Coordinació*), Miguel Gómez
i Coral Santasuana (*Llenguatge*), Jesús Ballaz (*Lectures*), Àngela Jané (*Matemàtiques*),
Josep M.ª Escoda (*Socials*), Josep Janés (*Naturals*), Enriqueta Gras (*Religió*).

TEXTOS: Josep M. Escoda, Magda Fernández, Rosa Murillo, Roser Reynals i Avelina Falcó.

ILLUSTRACIONS: Ismael Balanyà, Belén Álvarez, Gerardo Fagot, Jordi Magrià, Marcel Socias,
Carles Salom i Paula Leyva. *Fotografies*: J. Vidal, X. Ferrer, E. Costa, Firo-Foto, L. Sogas,
J. Reberté, E. Cabal, J. Nuet, J. Barrés, Zardoya, M. Rodríguez, Index, J. Jové, G. Cáceres,
A. Fortuny, Expo '92, X. Casals, Ll. Cantallops, EFE, Museu Arqueològic Barcelona,
Foto Stock, Fototeca Stone, X. Càmara.

COBERTA: Ar 17

DIAGRAMACIÓ: Oficina Tècnica Edebé.

Text presentat a l'aprovació de la Generalitat de Catalunya.

ADVERTIMENT: Totes les activitats que conté aquest llibre
s'han de fer en un quadern a part.
Els espais inclosos en les activitats són únicament indicatius
i tenen una finalitat didàctica.

ÉS PROPIETAT

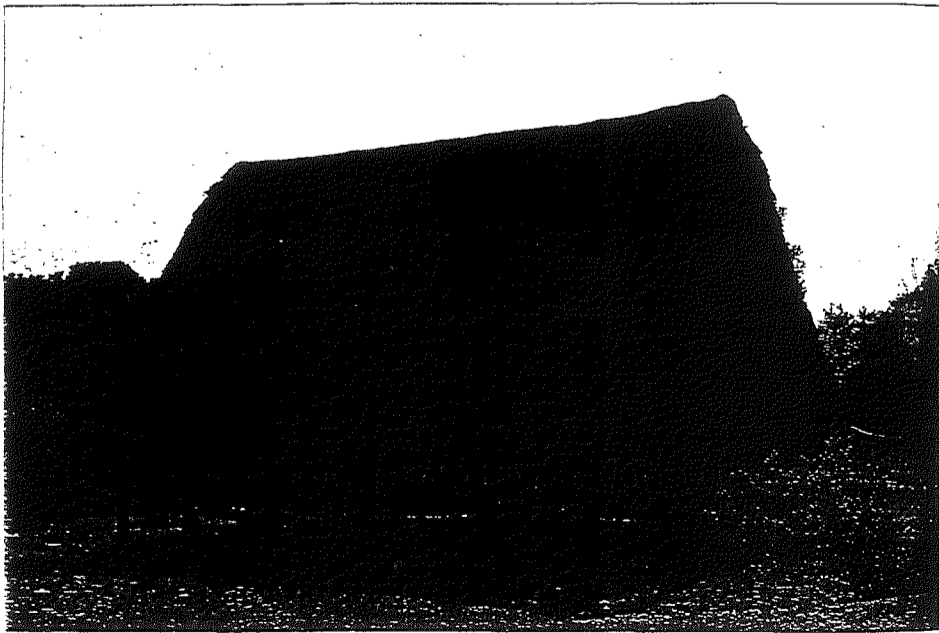
© 1988 by Edebé
Pg. Sant Joan Bosco, 62
08017 Barcelona

ISBN 84-236-2038-7
Dipòsit Legal. B. 22823-88
Impres a Espanya
Printed in Spain
EGS - Rosari, 2 - Barcelona
Fotoreproducció REPROSTUDY

8

DE LA PREHISTÒRIA A L'EDAT ANTIGA

La cova i la cabana

- Observa detingudament aquestes il·lustracions i contesta:
- Quines semblances i quines diferències hi ha entre elles?
  - Descriu els habitatges i els paisatges que hi apareixen.
  - A quina època situaries els homes que hi surten?
  - Com s'alimenten i vesteixen aquests homes?
  - De què són les eines i els utensilis que hi veus?

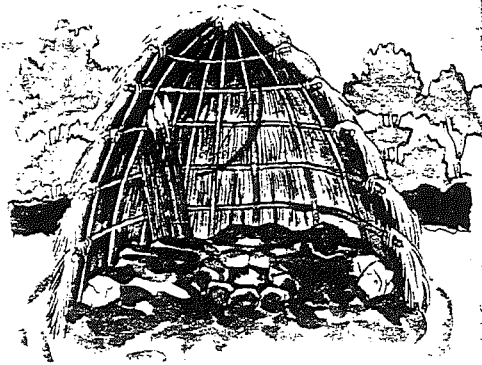
◆ L'hàbitat de l'home primitiu

Els primers homes buscaven llocs per protegir-se del fred, de la pluja, de la nit... En un començament s'aixoplugaven en **coves**. Aquestes estaven situades a les roques, en llocs inaccessibles per als animals perillosos.

Els primers pobladors no sempre vivien permanentment a la mateixa cova; quan els fruits que

Entrada d'una cova prehistòrica.

Secció d'una cabana prehistòrica.

recolectaven i la caça i la pesca disminuïen, canviaven de lloc per buscar-ne un altre on hi hagués més aliments.

Si no hi havia coves construïen **cabanes**. Eren fetes dels materials que trobaven al seu entorn: troncs, branques, palla, pells d'animals... La manera de construir-les era molt senzilla com a conseqüència de la seva vida de caçadors i recolectors, que els obligava a desplaçar-se d'un lloc a l'altre contínuament. Amb el pas del temps, els homes van començar a viure permanentment en el mateix lloc i van canviar els materials senzills per uns altres de més resistents, com ara la fusta, el fang, la pedra...

Els habitatges tenien una sola cambra, amb la llar de foc al mig, on coïen els aliments i s'escalaven.

◆ Qui vivia a les coves i a les cabanes

L'home va aparèixer a diferents llocs de la Terra. Vivien en **grups poc nombrosos i aïllats** els uns dels altres.

El nombre de persones que formaven aquests grups era de 30 a 50. Convivien tots junts sense formar famílies com les nostres. Les condicions de vida eren molt difícils, i entre ells hi havia una gran solidaritat. Tothom era necessari. La seva forma de vida basada en la **recol·lecció** i la **caça** els obligava a freqüents desplaçaments, és a dir, no vivien en un lloc fix. Eren **nòmades**. Aquesta forma de vida va durar milers d'anys.

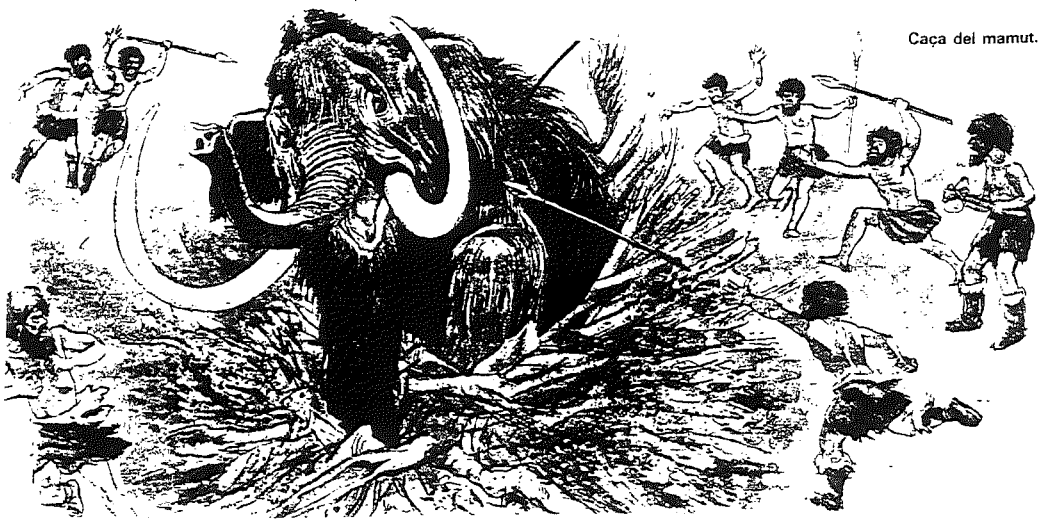
◆ Canvia el temps, canvia la forma de vida

En aquella època es va produir un gran **canvi climàtic** a moltes zones de la Terra i el temps càlid i sec es va generalitzar.

Com a conseqüència va canviar el paisatge i moltes plantes i animals que servien d'aliment a l'home van desaparèixer. Davant la nova situació, alguns homes es van reunir en aquells llocs on sabien que creixien els cereals silvestres, que ja formaven part de la seva alimentació des de feia temps, i van aprendre a **conrear-los**. És a dir, van descobrir l'**agricultura**. Van comprovar que podien guardar part dels aliments i tornar-los a sembrar. Això els assegurava disposar de més menjar. A poc a poc s'hi van anar establint tot construïent els seus propis habitatges, ara ja permanents. D'aquesta manera van passar de nòmades a **sedentaris**.

Amb l'augment dels aliments, els grups es van anar fent cada vegada més nombrosos i van aparèixer els **primers poblats**. Els membres d'un poblal se sentien units perquè creien que tenien un origen comú. Formaven allò que nosaltres anomenem **clan**.

Escenes de la via quotidiana a la Prehistòria.

Caça del mamut.

Principals activitats dels homes prehistòrics.

◆ La vida quotidiana

La cova o la cabana era el centre de les activitats del grup: s'hi feien les activitats primàries com ara menjar i dormir, s'hi guardava tot allò que es recollia o caçava, i s'hi solien celebrar els esdeveniments més importants de la comunitat.

En les reunions es respectava l'opinió dels **ancians** perquè eren els qui havien acumulat més experiència al llarg de la seva vida. Ells eren, també, els encarregats de transmetre la **tradició** d'una generació a l'altra.

Les dones educaven els nens i es preocupaven de la **recol·lecció** de fruits, arrels i herbes, i de caçar petits animals, que després condimentaven

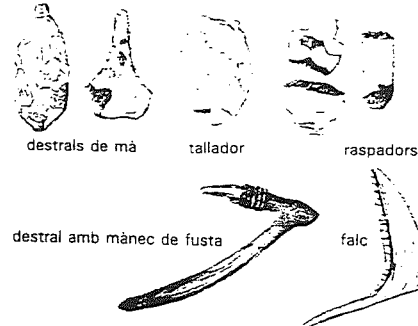
i cuinaven. Els homes es dedicaven a caçar grans animals amb trampes i armes rudimentàries.

L'home, al principi, va saber aprofitar tot allò que tenia al seu entorn (pedres, ossos, banyes, bastons, etc.) per **caçar** i **defensar-se**. A poc a poc va anar aprenent a transformar aquests materials per fer armes més eficaces.

Quan aquest caçador va canviar de vida es va veure obligat a fabricar nous instruments. Si l'**agricultura** i la **ramaderia** van substituir la recollida de fruits i la caça, els nous utensilis —falçs, pics, pales...— van reemplaçar les puntes, destrals, raspadors...

La necessitat de guardar una part de les collites va fer sorgir altres activitats com la **terrisseria**, la **cistelleria**, la **confecció de teixits**...

Eines i utensilis prehistòrics.

◆ L'habitatge en el seu entorn

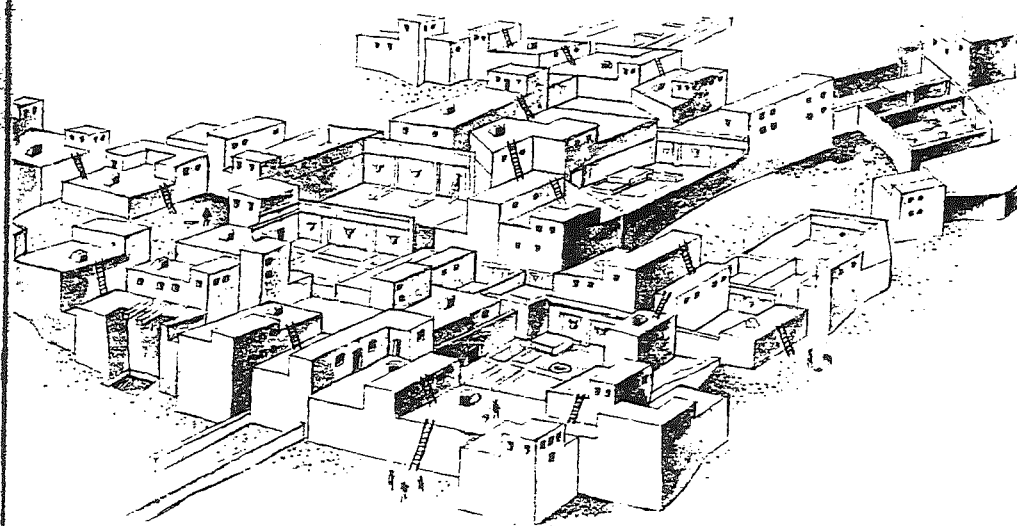
Els primers homes vivien sempre que podien a prop de llocs on hi havia aigua, ja que els animals hi anaven a beure i els era més fàcil de caçar-los. També buscaven la llum del sol perquè els il·luminés i escalfés força hores.

Els homes eren escassos, però en dedicar-se a l'**agricultura** i la **ramaderia** i fer-se **sedentaris** va augmentar la població. Això els va portar a reunir-se per formar poblats.

dre a llegir el temps a través del moviment dels astres. A més podien transmetre els seus coneixements perquè ja havien elaborat un nou instrument: el **llenguatge**.

◆ Què els impressionava

Però també els havia de fer por el seu entorn, una por que nosaltres amb prou feines podem intuir. ¿Us imagineu què podia sentir un d'aquests

Poblal imaginari de l'Edat Antiga.

◆ Què sabien

El paisatge que envoltava l'home primitiu era molt diferent del que tu coneixes. Els boscos eren molt més extensos i densos, plens d'animals ferotges que posaven en perill la vida. La seva **dependència de la natura** era molt gran.

Coneixien moltes coses de la natura. Sabien els costums dels animals que caçaven, distingien les plantes que els eren útils de les que els podien perjudicar. S'orientaven perfectament i van apren-

avantpassats nostres quan el sol es ponía i es quedava a les fosques, una fosca total i absoluta que ens resulta impossible d'imaginar, encara que visquem al més petit dels pobles?

Abans que aprenguessin a fer foc, la nit augmentava la sensació de perill en les seves vides, ja prou compromeses per la desigualtat que sentien davant els animals ferotges.

I el llamp i el tro? I tota la munió de coses que no podien entendre i que els feia sentir insegurs i fràgils?

Fotos i Gravats

Les fotos del tema 2, exercici 2 s'han extret de:
La formació de la humanitat, Ed. del Serbal.
Zulues, Espasa-Calpe.
Pueblos primitivos de hoy, Seix-Barral.
Els Nuba, Ed. Blume.

Els gravats del tema 10, exercici 7 s'han extret de:
«La llanterna», n. 23, maig 1899.

Els gravats del tema 10, exercici 9 s'han extret de:
Commemoració de la Renaixença, Fundació Jaume I.
Viatge pintoresc i històric / El Principat, Ed. Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
Història de Catalunya, Ed. Aedos.
Història gràfica de la Catalunya contemporània, Ed. 62.
Introducció de la Historia del Arte, El siglo XIX, Gustavo Gili.
Vint segles d'història, Aymà.

Primera edició, juny de 1989.

Disseny: Eumo Gràfic.
Il·lustradors: Manel Babí, Josep Pérez.
Amb la col·laboració de: Jaume Mestres, Jordi Orozco.
Maqueta: Viqui López

© Carme Botifoll, Josep Huguet, Rosa M. Lóbez, Josep Reguant, Jaume Sala.

EUMO Editorial, C. de Miramargès, s/n. 08500 Vic. Tel. (93) 886 07 94.
—Eumo és l'editorial dels Estudis Universitaris de Vic—

Imprès a Gràfiques EMEGÉ, C. Londres, 98, 08036 Barcelona.

Dipòsit Legal: B - 26.193 - 1989.
ISBN: 84 - 7602 - 405 - 3.

PRESENTACIÓ

TRAÇA vol dir *camí* a seguir o *mitjà* per a fer alguna cosa, *habilitat* o *tècnica* per a realitzar una tasca, *senyal* que es deixa en passar.

Per tots els significats esmentats hem posat aquest títol al llibre que tens a les mans:

- Perquè amb el llibre podràs seguir les *traces*, els *senyals* que ha deixat l'home arreu en passar-hi al llarg del temps.
- Perquè ha estat pensat amb la intenció que t'ajudi a desenvolupar *habilitats* i *tècniques* que et serveixin més enllà de la comprensió dels fenòmens històrics.
- Perquè volem que sigui no una fita, sinó un *camí*; no un conjunt de temes d'història que has d'aprendre, sinó una colla de propostes de treball que et serveixin de *mitjà* per a APRENDRE A TRAVÉS DE LA HISTÒRIA.

DE DARWIN A DARWIN. El contingut d'aquest llibre va des del naixement de la Humanitat fins a les portes dels nostres dies. Quan Charles Darwin va explicar al segle XIX que l'home és el fruit d'un llarg procés d'evolució natural, no solament va contestar una pregunta que sempre s'havia fet la Humanitat, sinó que, amb aquesta resposta, obrí el camí a una nova interpretació del món i de l'home i esdevenia una de les persones que més han influït en el pensament contemporani.

Així, podem dir que aquest llibre va de Darwin a Darwin.

AVUI, DES DE CATALUNYA. Aquesta és la perspectiva des d'on ens hem situat. Així, malgrat que anirem seguint la pista dels fenòmens socials més importants i de caràcter general, sempre que puguem, ho farem des del nostre entorn més immediat i amb contínues referències a l'actualitat.

Amb TRAÇA et proposem APRENDRE A TRAVÉS DE LA NOSTRA HISTÒRIA.

5

TEMA 2

INTRODUCCIÓ

Aquest tema i l'anterior tracten, en part, del mateix —el naixement de la Humanitat— però des de perspectives diferents:

- El tema anterior, des d'una perspectiva cronològica i d'evolució de les espècies.
- Aquest, des d'una perspectiva cultural, d'evolució de les formes de vida.

El temps que abarca aquest tema és molt extens, va des dels primers homes —els primers homínids, de qui tenim la certesa que fabricaven eines i que posseïen un llenguatge humà, ara fa uns dos milions i mig d'anys— fins a les primeres civilitzacions urbanes d'Egipte i Mesopotàmia, que s'inicià a partir del IV mil·lenni aC.

L'espai on es desenvolupen aquestes cultures primitives es coneix en funció de les restes que s'han trobat arreu del món; les més antigues, però, s'han localitzat a l'Àfrica. Això ha fet pensar que segurament fou en aquest continent on nasqué la Humanitat.

Els primers homes del Paleolític eren recol·lectors i caçadors i vivien en dura competència amb altres depredadors fins que al Neolític van aprendre a domesticar alguns animals i a conrear les plantes, és a dir, fins que van aprendre a produir el seu sosteniment, fa només uns 10.000 anys.

L'evolució cultural dels grups humans no fou uniforme, sinó que grups de característiques diverses i de diferent nivell de civilització conviuen en territoris propers.

A Catalunya, les traces i restes diverses que s'han trobat i que corresponen als tipus Homo Erectus, Home de Neandertal i Home de Cro-Magnon fan pensar que el territori del Principat ha estat habitat per l'home de manera ininterrompuda des de fa almenys uns 750.000 anys. Des de principis del cinquè mil·lenni trobem rastres de comunitats agrícoles i ramaderes com les ceràmiques (especialment les de Montserrat) i els sepulcres de fossa trobats arreu.

Avui, encara al costat de les societats amb un progrés tecnològic que fa possible la conquesta de l'espai, trobem petites comunitats depredadores amb formes de vida prehistòriques.

En aquest tema veurem:

- Exercici 1: Les dimensions del temps.
- Exercici 2: Les fonts de la prehistòria: l'arqueologia, l'etnologia.
- Exercici 3: Els grups depredadors del Paleolític.
- Exercici 4: La utilització dels recursos naturals.
- Exercici 5: L'evolució tecnològica.
- Exercici 6: La caça.
- Exercici 7: El foc.
- Exercici 8: L'art encara no és diferent de la vida mateixa.
- Exercici 9: Les primeres comunitats agrícoles del Neolític.
- Exercici 10: Una nova forma de vida.
- Exercici 11: La casa. El santuari. El poblat.
- Exercici 12: Les eines i utilitats. L'artesanaria.
- Exercici 13: L'expansió del Neolític.
- Exercici 14: A Catalunya.

LES FONTS DE LA PREHISTÒRIA: L'ARQUEOLOGIA, L'ETNOLOGIA

EXERCICI 2

«A la casa de la Mare hi feia calor. La seva casa —el wow!— era feta com totes les cases de les famílies Iahí: una única peça circular excavada a terra com fins als malucs d'un home que mitja uns dotze peus de diàmetre. Era prou gran com perquè la mare cuinés al clot del foc al centre de la peça i perquè els set habitants de Tulliani seguessin al voltant per menjar o treballar. Fins i tot podien dormir allí com de vegades feien quan el fred era molt viu.

L'interior de les parets era folrat amb escorça de vern i el terra era cobert d'estores d'herba. Era hermètica com un cistell de cuina. El vent del nord no trobava forma de penetrar-hi. Per tot hi havia els escrits de cuina de la Mare: un cistell de posar aigua folrat de reïna, un altre per la farina de glans i altres per la carn, una pedra de moldre, un pilot de pedres de guisar, llenya, arrels. Als cistells més petits, hi tenia herbes i llavors, els de servir els té posats als estants: les pines, espàtules i pals per remenar, penjats a les parets. Quan cremava a foc lent reis de pomera per fer carbó, això volia dir que els wanasi havien portat menjar fresc de les trampes. Quan els carbons eren a punt feia un esquitrol, un conill o alguns ocells a la brasa per menjar-los amb farina de glans.

A l'hivern hi havia una gran barreja d'olors a la casa de la Mare: el fum mesclat amb l'aroma penetrant del pi i el lloret cremat, la reïna calenta, les olors diverses dels cistells posats en el cercle net del nivell superior de la «herbes medicinals de les parets».

(Kroeber, Theodora. *Ishí. El último de su tribu. Crónica antropológica de un indio americano*. A. Bosch, Barcelona, 1984, pp. 35-36).

«Ishí, el darrer de la seva tribu és una història presa de la història. Ishí fou un indi americà nascut el 1861 o 1862. La seva tribu era la iana i els seus pares pertanyien als iana més meridionals que s'autonomaven ja hi.

La quimera de l'or de Califòrnia portà al país dels iana els primers homes blancs dotze anys abans que Ishí nasqués. Quan tenia deu anys els iana havien estat exterminats, expulsats per l'home blanc. Tan sols van quedar el jove Ishí i un grapat de Iahí, amagats als congostos dels rius Mill i Deer i vivint segons els costums ja hi.

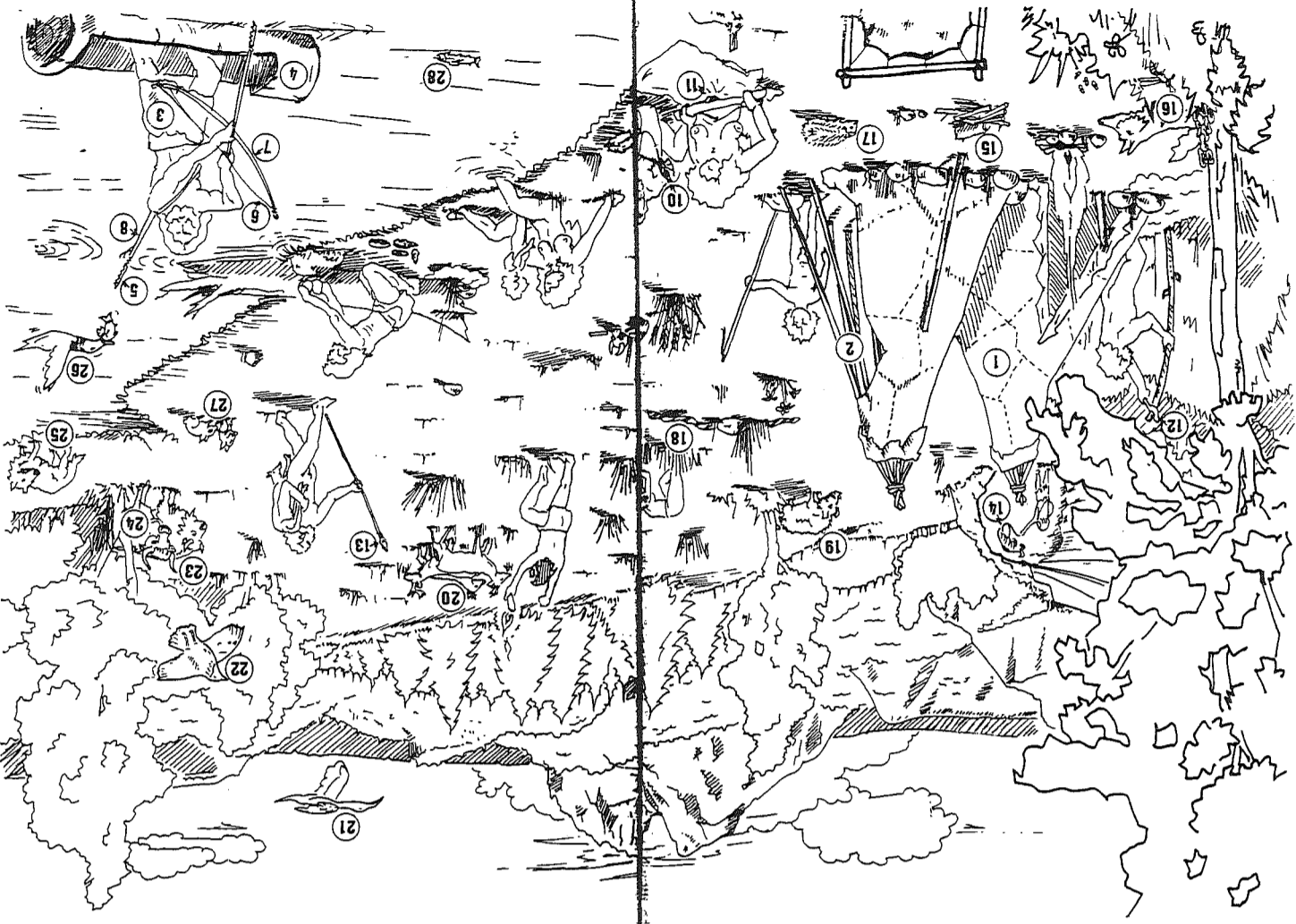
El 1908 el personal d'una empresa elèctrica descobrí el seu poblat. Des d'aleshores fins a la seva mort el 1916 va viure amb Alfred Kroeber, professor d'antropologia de la Universitat de Califòrnia i la seva esposa Theodora, autora del llibre que recull les experiències i els relats d'Ishí».

(Kroeber, Theodora. *Op. cit.*, Fragment de la Introducció).

LA UTILITZACIÓ DELS RECURSOS NATURALS

EXERCICI 4

La simple recollecció, la caga i la pesca són anomenats modes de vida depredadors perquè no creen riquesa. Els pobles depredadors solen practicar les tres coses alhora. Aquestes activitats comporten una certa mobilitat dels grups a causa de la necessitat de desplaçar-se per tal d'explorar els recursos naturals dispersos.

La dificultat d'aconseguir recursos per a la subsistència, el caràcter nòmada i els perills constants expliquen el fet que els grups humans fossin poc nombrosos: entre 8 i 15 individus, o menys. D'altra banda, l'escassetat dels recursos feia que cada grup necessités una àrea geogràfica extensa per caçar i recollir. Per això la densitat humana era molt baixa.

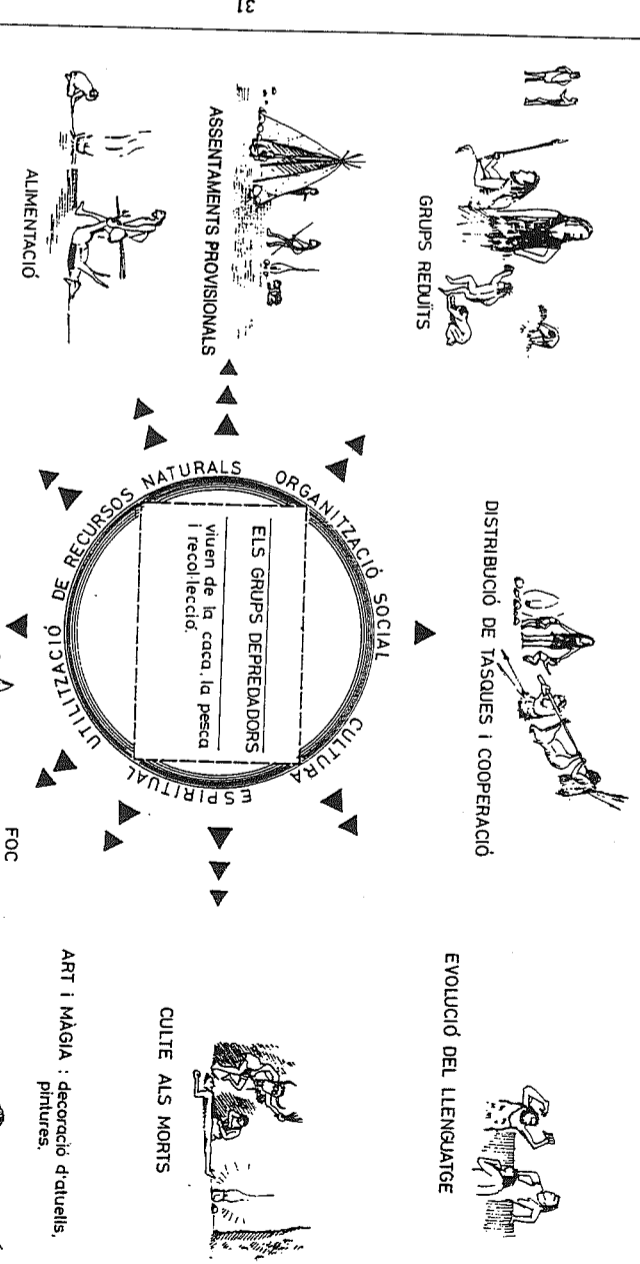
LA UTILITZACIÓ DELS RECURSOS NATURALS

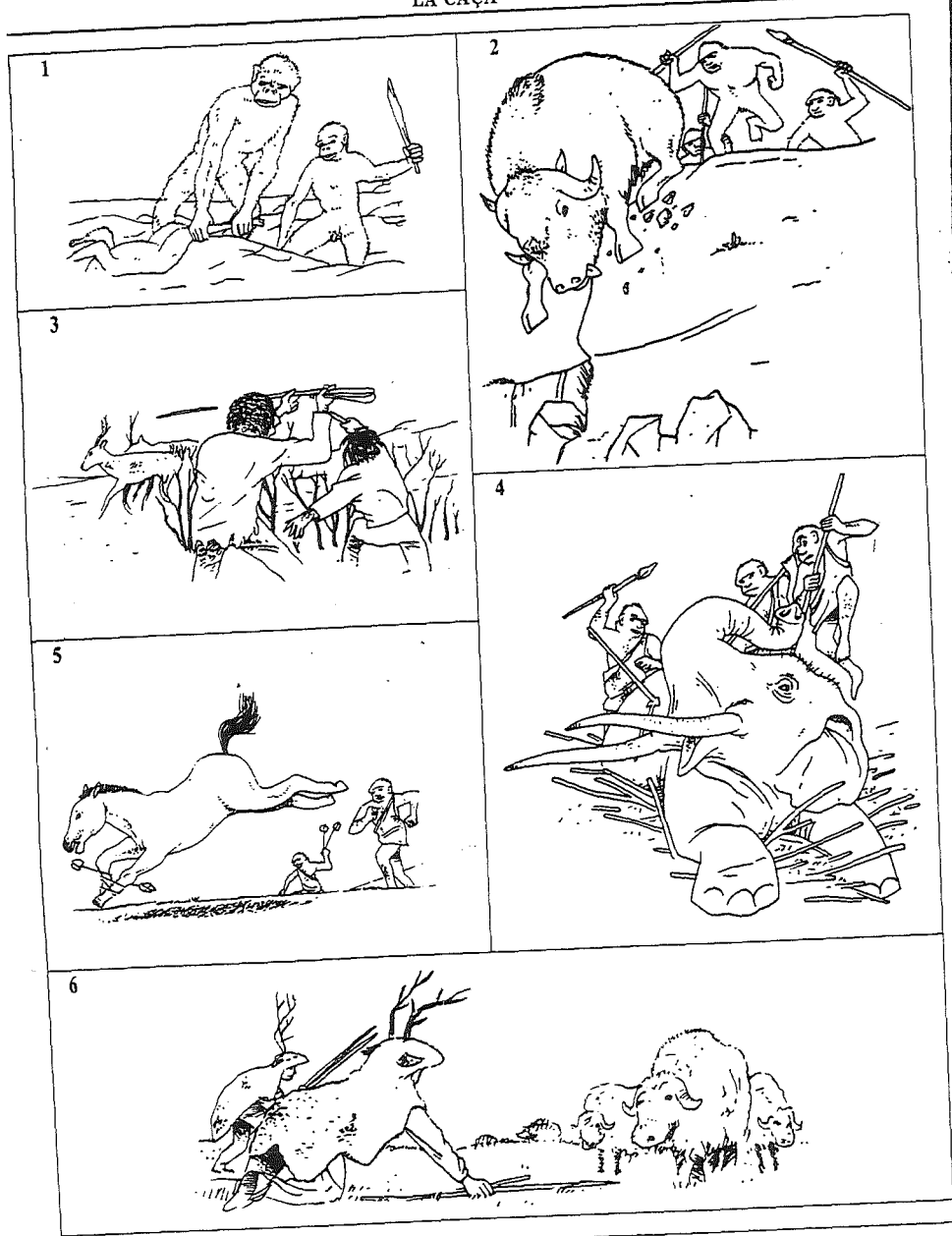
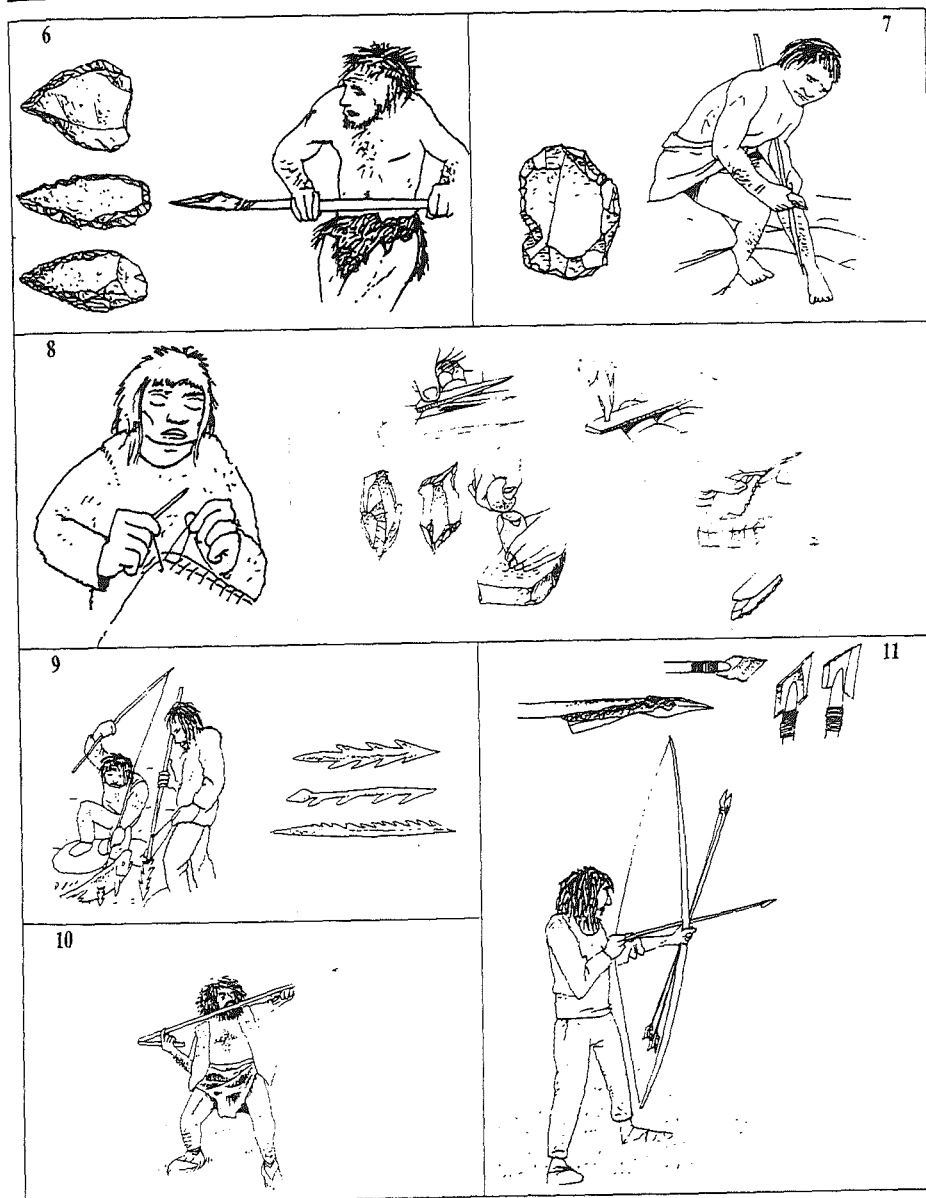
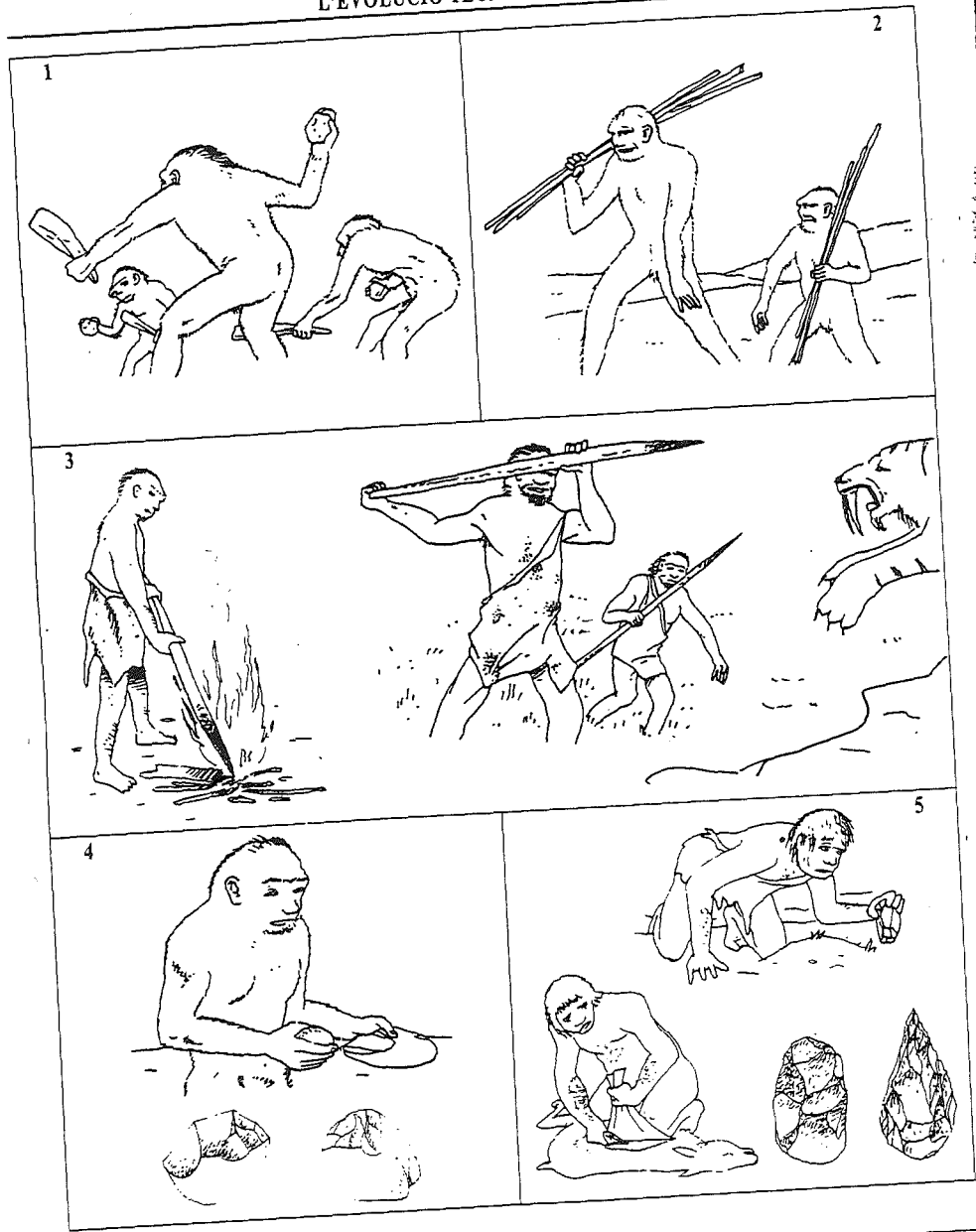
EXERCICI 4

TEMA 2

ELS GRUPS DEPEDADORS DEL PALEOLÍTIC

EXERCICI 3

El primer dia de cacera

«Timawi i jo anem de cacera! Nosaltres, els Wanasi de Tuliiani. Hem dejunat i resat, hem pres el bany d'abans de la cacera. D'aquí a moltes llunes, quan hagi portat al poblat molts cérvols, em diran: Ishi el Caçador».

Himi - jasha!
Ru - hi - jamba!
(Les cançons corren!
segueixen el camí del cérvol!).

Durant tota la nit, Ishi parlà en somnis amb el seu arc. Ell i Timawi eren en camí abans de l'alba. Van glossejar aigua neta però no van prendre cap aliment. Només menjarien en tornar de la cacera.

Cada Wanasi portava al seu cinturó de pell de cérvol un ganivet de pedra de cristall embeïnat en pell de taip. A l'espatlla esquerra duïa una aljava plena i sota el braç esquerre tres fletxes a l'abast de la mà, per agafar-les sense haver de canviar de postura. També portaven una corda, un cistell i un cap de cérvol dissecat.

Abans d'arribar als tres turons ja ensumaven els cérvols. Només es parlaven entre ells amb sorolls d'ocells i d'animals. Dos cérvols mascles eren prop de la garriga. Timawi va imitar el cervatell. Els dos mascles van alçar la vista però van tornar a la pastura. Es posà el cap de cérvol i s'alçà, brandant la testa. Els mascles ensumaren l'aire. No van notar cap perill. Es van anar acostant a aquell cap que es balancejava. Ishi va disparar ajupit com estava. Ho va fer massa enlaire. La fletxa xiulà fregant el llom del cérvol que anava al davant i s'encastà a la soca d'un llaurer. El mascle s'espolsà l'orella com si hagués passat un ocell damunt d'ell i seguí avançant cap on era Timawi. Ishi tornà a disparar. La fletxa penetrà per sota el braç. L'animal va fer un cop de cap enlaire i un pas vacil·lant. Després abaixà la testa, se li blegaren les potes i caigué estirat.

Per uns moments Ishi restà sol sobre el cos del cérvol caigut. Digué en veu baixa: «Et dono gràcies, Wagànupa, Montanya del Centre del Món, per enviar-me aquest cérvol. Et dono gràcies Foltuna, aquell qui fa les fletxes, per guiar la meua fletxa». Aquestes foren les primeres paraules que pronuncià des que havien sortit.

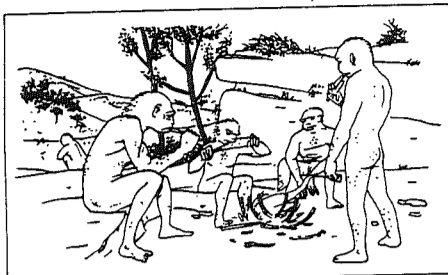
Timawi s'acostà i, junts, van lligar la corda al cérvol, van fer passar un cap per la branca d'un roure i el van alçar deixant-lo penjat arran de terra i de cap per avall. Timawi va dir: «És el teu cérvol, tu l'has mort: tu has de tallar primer». Amb mà ferma, Ishi va fer un tall des de la cua fins al queix, obrint el ventre. Després, entre tots dos el van escorxar i esquartermar. «Ha caigut a la primera perquè la teua fletxa li ha travessat el cor» — digué Timawi, tornant la fletxa a Ishi. Ishi va treure la punta de quars, la netejà, fregant-la amb fulles, i la ficà a la seva bossa dels tresors. «No té defectes — digué Ishi —, la mare tindrà la nova falda calenta aquest hivern».

Van embolicar el cor i les visceres en fulles i ho van guardar al cistell. Els trossos de carn i els ossos els van enfarcellar amb la pell del cérvol i ho van lligar tot amb cordes. Quan van haver acabat, van escampar terra fresca, pedres i fulles per terra, a sota el roure. No van deixar cap rastre de la carnisseria.

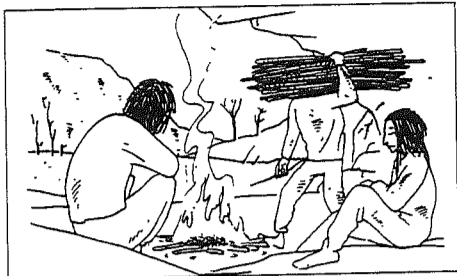
(Vegeu KROEBER, Theodora; Ishi. El último de su tribu. Crónica antropológica de un indio americano. A. Bosch, Barcelona, 1984, pp. 65 i 67.)

EL FOC

EL FOC PROPORCIONA

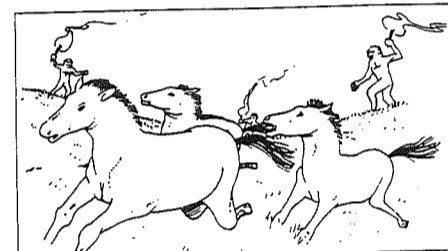
1. Carn cuïta i menjar calent...

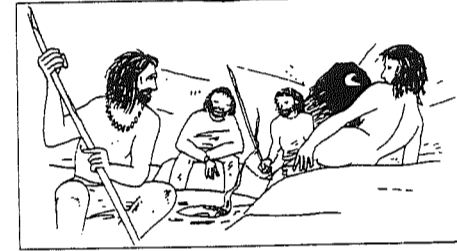
2. Escalfor a l'hivern...

3. Seguretat a la nit...

4. Instruments de caça...

5. Llum a la cova...

L'ART ENCARA NO ÉS DIFERENT DE LA VIDA MATEIXA

Cançons, narracions i pregàries de pobles caçadors i recollectors

Cançó de la Terra d'Arnhem (Austràlia)

«Cavar el fang per buscar les arrels rodones del lliri, amuntegar el fang remogut i netejar les arrels».
(LULING, Virginia; *Aborígenes*. Espasa Calpe, Madrid, 1981, pp. 12, 16 i 24.)

Cançó de la Terra d'Arnhem (Austràlia)

«S'emporten aquestes canoes afusades i s'allunyen tallant l'aigua amb els remes. Amb els braços doblegats remen i els remes mullats brillen al sol».
(LULING, Virginia; *Aborígenes*. Espasa Calpe, Madrid, 1981, pp. 12, 16 i 24.)

Cançó dels esquimals Igluik (Canadà)

«El mal temps, l'absència de carn ha minat a tots: l'estomac buit, el rebost desert».
(FORHAM, Derek; *Esquimals*. Espasa Calpe, Madrid, 1981, pp. 16, 18, 20 i 30.)

Narració esquimal del «Riu dels grans peixos» (Canadà)

«Quina meravella la caça del caribú; però poques vegades es té èxit, quan un es planta erecte com un foc resplendent sobre el prat».
(FORHAM, Derek; *Esquimals*. Espasa Calpe, Madrid, 1981, pp. 16, 18, 20 i 30.)

Narració dels esquimals Copper (Canadà)

«La tensió va allargar el meu cos; vaig enfonsar l'arpó i el vaig lligar pel cap».
(FORHAM, Derek; *Esquimals*. Espasa Calpe, Madrid, 1981, pp. 16, 18, 20 i 30.)

Cançó dels aborígens Mabbara (Austràlia)

«El dia comença, els primers raigs de sol naixent estenen llurs braços. El dia comença, perquè el sol s'incorpora. El sol es lleva, dispersant l'obscuritat, il·luminant la terra. El disc brillant porta la llum quan els ocells xiulen i criden...».
(LULING, Virginia; *Aborígenes*. Espasa Calpe, Madrid, 1981, pp. 12, 16 i 24.)

Cançó de l'angakok-mag (bruixot) dels esquimals

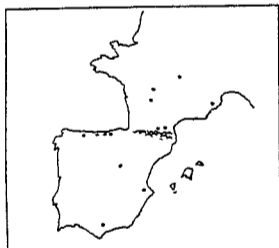
«El gran mar m'agita, el gran mar en porta a mercè de les onades. Em bressola com si fos un jonc sobre una roca del riu. L'altura del cel m'agita; el fort vent bufa a través de la meua ment i em porta amb ell. I jo m'estremeixo de goig».
(FORHAM, Derek; *Esquimals*. Espasa Calpe, Madrid, 1981, pp. 16, 18, 20 i 30.)

Fragment cançó-pregària dels boiximans

«Oh lluna que ets aquí! Deixa'm matar una gasela demà, que jo mengi una gasela; amb aquesta fletxa, que jo mati una gasela, amb aquesta fletxa: que jo mati una gasela que jo mengi fins afartar-me; en la nit en què estem deixeu que el meu cos s'afarti...»
(HERSKOVITS, M. J.; *El hombre y sus obras*. FCE, Madrid, 1964, p. 400.)

L'ART ENCARA NO ÉS DIFERENT DE LA VIDA MATEIXA

Una interpretació de les pintures prehistòriques

1. Objecte de l'anàlisi

Pintures del final del Paleolític —fa uns 20.000 anys— que s'han conservat en coves, especialment en la zona francocantàbrica.

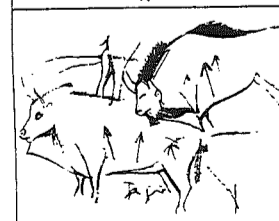
2. Observacions

a) Els motius són —gairebé de manera exclusiva— figures d'animals de caça major: cérvols, braus, gaseles, senglars, bisons, elefants, cavalls, búfals.

b) Moltes figures apareixen mig sobreposades sense que aquest fet es pugui justificar per manca d'espai.

c) Sovint es troben en llocs profunds i foscos de la cova, apartades de l'entrada on els homes vivien.

d) De vegades els animals són representats amb fletxes i llances clavades.

e) L'estil és d'un naturalisme vivíssim: intenten reproduir els animals d'una manera molt fidel, captant-los en moments concrets en què han estat observats, com si es tractés d'una «foto instantània».

L'ART ENCARA NO ÉS DIFERENT DE LA VIDA MATEIXA

3. Hipòtesis

- Es tracta d'un art decoratiu? La finalitat de les pintures era embellir l'habitatge i l'entorn?
- O s'ha d'interpretar com una activitat purament lúdica que respondria al plaer d'imitar la naturalesa, de crear «dobles» de la realitat...?
- O bé es tracta d'una «exposició d'obres d'art» perquè la gent anés a veure-les i en gaudís?
- O, més aviat, es tracta d'una activitat màgica destinada a assegurar l'èxit de la cacera? Aquells homes podien pensar, tal vegada, que fixant l'animal a la paret «en imatge» ja el tenien «una mica caçat»...?

4. Reflexions sobre les hipòtesis

- Hi ha alguns elements de les observacions que contradiuen les hipòtesis a i b.
- En relació amb la hipòtesi b s'hauria de veure:
  - la perfecció tècnica de les pintures i l'abast geogràfic denoten l'existència d'una «escola», d'uns especialistes que dominaven l'art popular?
  - és probable que en les condicions de vida de fa 20.000 anys dediquessin tant de temps i d'esforç a una activitat purament lúdica?
- El que planteja la hipòtesi c pot tenir alguna relació amb el comportament d'aquests pobles primitius actuals?

— Un *síoux* preocupat per la manca de caça dels seus boscos explicava que la causa d'aquest fenomen era un home blanc (antropòleg) que els havia visitat i a qui va veure dibuixar uns esboços: «Aquell home va posar molts bisons al seu llibre. Jo era allí quan ho va fer i des d'aleshores no hem tingut bisons».

(LÉVY-BRUHL, *Les fonctions mentales dans les sociétés inférieures*. 1910, citat a Hauser: *Historia Social de la Literatura y el Arte*, Guadarrama, Madrid, 1978, p. 17.)

—Pregària dels boiximans:

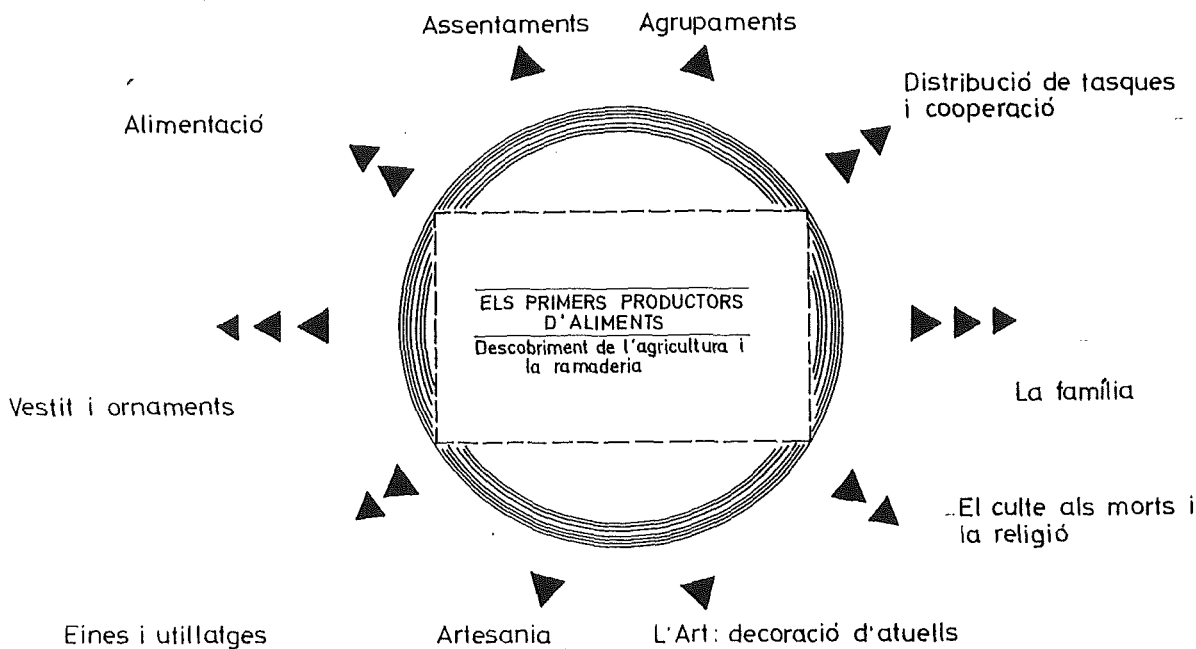
«Oh, la meua mà és aquesta!
Jo disparo a una gasela amb la meua mà amb una fletxa.
Jo me'n vaig a dormir, mataré una gasela demà dematí.
Oh, Lluna que ets aquí!
Deixa'm matar una gasela demà, que jo mengi una gasela; amb aquesta fletxa, que jo mati una gasela amb aquesta fletxa: que jo mati una gasela, que jo mengi fins afartar-me; en la nit en què estem deixeu que el meu cos s'afarti.»

Oh, Lluna que ets aquí!
Jo desenterraré menjar de formigues demà, deixeu-me-la menjar.
Oh, Lluna que ets aquí!
Demà mataré un estruç amb aquesta fletxa.
Oh, Lluna que ets aquí!
Mira aquesta fletxa, que demà jo pugui disparar amb ella a una gasela.»

(HERSKOVITS, M. J.; *El hombre y sus obras*. FCE, Madrid, 1964, p. 400.)

5. Teoria (explicació)

Quan els homes van aprendre a cultivar les plantes que abans collien en estat salvatge i a domesticar i criar els animals en lloc de seguir els ramats per aprofitar-ne la llet o per caçar-los, va canviar profundament el seu mode de vida. Van sorgir comunitats sedentàries, al costat dels conreus, amb cases sòlides perquè havien de durar. La capacitat de produir prou menjar va fer que els grups poguessin ser més nombrosos. La població va augmentar ràpidament. Ja no va caldre desplaçar-se amb els animals buscant pastures cada temporada perquè podien plantar llavors de farratge i així només calia desplaçar-se una vegada cada quatre o cinc anys, quan s'esgotava el sòl. Aleshores abandonaven el poblat i el tornaven a habitar quan la terra havia recobrat la fertilitat.

Com que les fonts d'alimentació eren més fecundes i segures, aquestes comunitats, a diferència dels nòmades, ja podien dedicar molt temps a altres tipus d'activitats com la ceràmica, la cistelleria, el teixit i la decoració de les cases i dels atuell. Els morts eren enterrats dins la casa o als voltants. Així, l'espai ocupat anava esdevenint la terra dels avantpassats. De bon començament, la propietat i l'explotació de la terra i dels ramats era col·lectiva; però la vida permanent dels grups familiars en cases separades dins el poblat afavorirà l'enfortiment dels vincles familiars i el paper de cada família dins la col·lectivitat: cada casa tindrà els seus atuell, es farà els seus vestits, la seva ceràmica, les seves eines.

